

Obsah

1	ÚVOD.....	2
2	GEOGRAFIE.....	4
3	ASÝRIE VE STŘEDOASYRSKÉM OBDOBÍ	7
4	URARTU- FORMATIVNÍ FÁZE.....	11
5	ASÝRIE V NOVOASYRSKÉM OBDOBÍ A VZNIK URARTU	14
	5.1 Išpuini a utváření státnosti	17
	5.2 Menua a územní expanze.....	19
	5.3 Argišti I.....	20
	5.4 Sarduri II. a Tiglatpileasar III.	22
	5.5 Rusa I. a tažení Sargona II.....	25
	5.5.1 Události předcházející tažení	25
	5.5.2 Sargonův popis tažení.....	27
	5.5.3 Vpád Kimmerijců v době vlády Rusy I.	31
	5.6 Argišti II.....	33
	5.7 Rusa II.	35
	5.8 Závěrečná fáze urartejských dějin	37
6	POLITICKÉ APARÁTY OBOU STÁTŮ.....	40
	6.1 Urartu	40
	6.1.1 Panovník.....	40
	6.1.2 Hodnostáři	45

6.1.3 Správci provincií	48
6.2 Asýrie	50
6.2.1 Panovník.....	50
6.2.2 Hodnostáři	53
7 ZÁVĚR.....	58
8 SHRUTÍ	59
9 ZUSAMMENFASSUNG	60
10 SEZNAM LITERATURY.....	61

1 ÚVOD

Ve své práci se budu zabývat politickými vztahy států Urartu a Asýrie od 13. do 7. století př.n.l. Téma jsem si vybrala proto, že se zajímám o dějiny starověkých států na Předním východě a Asýrie se mi z nich zalíbila asi nejvíce. Možná mě k tomu zavedly přednášky, které jsem navštěvovala na Katedře blízkovýchodních studií, nebo kniha paní J. Pečirkové *Asýrie- Od městského státu k říši*. Urartu jako politického soupeře jsem si vybrala proto, že podle mého názoru za jeho vznik může asyrský stát tak trochu sám. Zajímalo mě tedy, jak vypadaly politické vztahy těchto dvou celků před a po vzniku Urartu (zhruba polovina 9. století př.n.l.). Z toho důvodu jsem také zvolila název celé práce pro období od 13. století př.n.l., kdy se v asyrských pramenech poprvé setkáváme s označením Ur(u)atri, do 7. století př.n.l., na jehož konci oba státy zanikly.

V první části své práce chci krátce nastínit geografii a významná centra obou států, abychom získali pojem, na jakém prostoru se vůbec pohybujeme. Další část práce pak věnuji politickému vývoji ve středoasyrském období, abych tak nastínila, v jaké fázi vývoje se Asýrie nacházela, když se poprvé střetla s kmeny pod označením Ur(u)atri. Následně pak přejdu k vývoji na území, kde později Urartu vzniklo, tedy k jakési formativní fázi urartejského státu.

Hlavní oddíl celé práce se pak bude věnovat vztahům mezi těmito dvěma státy od poloviny 9. do konce 7. století př.n.l. Během těchto zhruba 150 let došlo k několika významným konfliktům mezi nimi, kdy se střetly jejich mocenské zájmy v jednotlivých pohraničních oblastech. Za vyvrcholení jejich vzájemných vztahů pak považuji rok 714 př.n.l., kdy asyrský panovník Sargon II. (722-705 př.n.l.) podnikl rozsáhlé tažení proti Urartu, které zvětšil v dopise adresovaném bohu Aššurovi.

Po této fázi pak následuje období relativního klidu, kdy se neseťkáme v jejich politických dějinách s vážnějšími konflikty. Celé období

pak ukončuje až zánik asyrského státu, který se odehrál v poslední čtvrtině 7. století př.n.l. Měla jej na svědomí spojená vojska Babyloňanů a Médů, která tak ukončila existenci jedné velké epochy v dějinách Předního východu. Po zániku Asýrie následoval zřejmě vzápětí i konec Urartu, o kterém ovšem nejsme tak dobře informováni jako v případě Asýrie. Zdá se tedy, jako by konec jednoho státu znamenal i konec druhého.

Cílem mé práce bude podat přehled vývoje vzájemných vztahů těchto dvou státních útvarů, od jejich prvních kontaktů až po jejich zánik. Na konci celé práce pak přidávám ještě oddíly o politických aparátech obou států, tedy o lidech, kteří o politických záležitostech rozhodovali. V obou případech se jedná o panovníka a jeho hodnostáře.

Co se týče pramenů, je z výše uvedeného zřejmé, že k politickým dějinám asyrského státu máme nesrovnatelně více písemných pramenů, než k dějinám urartejského státu. Při rekonstrukci politických dějin Asýrie jsem se tedy opírala o královské nápisy panovníků, dopisy a dále pak o monografie, které se pojí k tématu. V případě urartejských politických dějin je situace obtížnější, neboť literatury je k tématu poměrně málo. Jako základ pro rekonstrukci politických dějin jsem použila monografie M. Salviniho *Geschichte und Kultur der Urartäer* a P. Zimanskyho: *Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State*.

2 GEOGRAFIE

Abychom získali ucelený pohled na danou problematiku, bude nejlepší si na úvod vymezit prostor, na kterém se budeme pohybovat. Oba státy se v průběhu své historie postupně rozšiřovaly a k centrální oblasti tvořené hlavním městem a okolím tak přibyla řada okolních území. Nejdále v tomto snažení dospěla Asýrie, která si během svého imperiálního období podmanila téměř celý Přední východ. Centrum Asýrie se nacházelo na středním toku řeky Tigris ve městě Aššur, které bylo i sídlem nejvyššího boha asyrského panteonu Aššura. I když Aššur nebyl hlavním městem po celou dobu trvání říše, zachoval si svůj význam jako kultovní centrum. Ležel na skalnatém ostrohu na břehu Tigridu a vyčínal tak nad okolní nížinatou krajinu. Dnes se lokalita nazývá Kal'at Šarkát a prvním objevitelem byl v r. 1821 Claudius James Rich, jenž působil jako britský generální konzul v Bagdádu.¹ Lokalita se ale zdála nezajímavá ve srovnání s ostatními (např. pahorek Kujundžik), a tak zevrubný průzkum přišel až o téměř století později s příchodem německé expedice vedené W. Andraem.

Jak už jsem zmínila výše, Aššur nebyl vždy hlavním městem asyrského státu. Někteří vladaři se rozhodli přesunout sídlo jinde, do města již existujícího nebo nově založeného. Motivem mohla být např. výhodnější poloha nového města nebo snaha pozvednout prestiž státu nově vybudovaným městem. Zejména v novoasyrském období můžeme pozorovat snahu panovníků o přesunutí administrativního centra říše jinde. Mimo Aššuru se tak hlavním městem stalo Kalchu (dnešní Nimrúd), Ninive (dnešní pahorky Nabí Júnus a Kujundžik) nebo Dúr-Šarru-kén (dnešní Chursábád). V každém z měst se našel královský palác, který sloužil nejen jako sídlo panovníka, ale i jako administrativní centrum. Mimo palácové komplexy se ve městech našly chrámy, které byly zasvěceny božstvům, o jejichž blaho lidé pečovali.

---

¹ Leicková, G. (2005): str. 216- 217

Asýrie dosáhla svého největšího teritoriálního maxima za vlády panovníků novoasyrského období (asi 900-612 př.n.l.), kdy se její území rozprostíralo od pobřeží Středozemního moře k pohoří Zagros na východě, a od území Egypta na jihu po oblast jihovýchodní Anatólie na severu. Takto rozsáhlá říše byla dílem několika generací panovníků, kteří se podíleli na jejím budování a nesmazatelně se tak zapsali do dějin Předního východu. Na její severní hranici ale zhruba v polovině 9. stol. př.n.l. vznikl státní útvar, který se měl na dalších 200 let stát jejím politickým rivalem. Dělicí čarou mezi těmito dvěma celky byla na západě řeka Euphrat, na jihu východní výběžek pohoří Taurus a na východě vrcholky hory Zogros.

Urarteský stát vznikl v hornaté oblasti východní Anatólie s centrem na břehu jezera Van. Jeho území v době největšího rozsahu by se dalo vymezit na západě řekou Euphrat, na severu vrcholky hor severní Arménie, na východě horou Sahand v severozápadním Íránu a na jihu východním výběžkem pohoří Taurus. V tomto geografickém okruhu najdeme množství horských vrcholů, z nichž dominantu tvoří hora Ararat (5 165 m). Další hory měřící nad 3000 m jsou Malý Ararat, Nemrut, Süphan, Tendürek a další. Povrch urarteského státu je značně členitý, vrcholky hor střídají úrodné nížiny v okolí jezer a řek. Jezera jsou zde tři- Van, Urmija a Sevan. Jejich vody se ale díky vysokému obsahu solí nedají použít k zavlažování. Pro zemědělství jsou tedy důležité řeky pramenící v horách, nejvýznamnější jsou Euphrat, Tigris a Araxes. V údolích podél jejich toků se velmi dařilo pěstování obilnin, ovoce a vinné révy.

Hlavním městem Urartu byla Tušpa, která ležela na skalnatém výběžku na východním břehu jezera Van. Jejím prvním objevitelem byl F. E. Schulz v r. 1827, který ji poprvé popsal z hlediska architektury a pořídil kopie 42 klínopisných nápisů.² Tušpa byla hlavním městem státu, kde sídlil panovník, ale zda se jednalo i o administrativní centrum, to

---

² Salvini, M. (1995): str. 6

nemůžeme s jistotou říci. Písemné prameny nám totiž nenaznačují, zda se v Tušpě soustředila centrální správa či nikoliv. Podle P. Zimanskyho bylo nepravděpodobné, že v Urartu by probíhal stejný typ centralizace jako např. v Asýrii. Bylo to dáno díky přírodním podmínkám a členitosti terénu, kdy komunikace mezi jednotlivými částmi státu byla komplikovaná. Navíc Tušpa neležela na žádné významné spojovací trase. Zdá se tedy, že administrativní struktura státu byla do jisté míry decentralizovaná a administrativních center bylo více.³ Dalšími významnými centry urartejského státu byla města Argišťichinili (dnešní Armavir), Erebuni (Arin-berd), Teišebaini (Karmir-blur) a Rusachinili (Toprakkale).

---

³ Zimansky, P. (1985): str. 78-80

3 ASÝRIE VE STŘEDOASYRSKÉM OBDOBÍ

Pro lepší orientaci v tématu politických vztahů mezi oběma zeměmi bych nyní zařadila kapitolu, kde popíšu situaci před prvním vzájemným kontaktem. V případě Asýrie tedy budu hovořit o období středoasyrském (asi 1432- 1077 př.n.l.) a v případě Urartu o formativní fázi, která by se dala vymezit 13. století až polovina 9. století př.n.l.

Počátek středoasyrského období byl ve znamení osvobození od nadvlády Mitanni⁴, které se v tuto dobu zmítalo v dynastických sporech o trůn. O trůn se ucházeli dva pretendenti, z nichž jeden se opíral o podporu Chetitů a druhý o podporu Asyřanů. Jako vítěz vyšel Šattivaza, kterého podporoval chetitský panovník Šuppiluliuma. Mitanni těmito spory ztratilo své dřívější postavení a fakt, že se Asyřané vměšovali do vnitřních záležitostí státu, ukazuje, že Asýrie postupně setřásla nadvládu Mitanni a stala se suverénním státem.

Prvním významným panovníkem středoasyrského období byl Aššur-uballit I. (1365-1330 př. n.l.), který rostoucí význam asyrského státu dokázal v korespondenci s egyptským vladařem Amenhotepem III., kterého oslovoval jako svého bratra.⁵ Ve svých nápisech se pak označoval jako *šar mát Aššur*, což znamená „král Asýrie“. Započal také s expanzí na sever a severozápad, čímž předznamenal budoucí snahy jeho potomků o rozšiřování území státu. Aššur-uballitův vnuk Arik-dén-ili (1319-1308 př.n.l.) také vedl výpravy na sever, ale důvodem nebyla expanze, nýbrž obrana proti kmenům z pohoří Taurus. Poprvé se v královských nápisech začaly objevovat popisy válečných tažení, které se natrvalo staly jejich součástí.⁶ Množství královských nápisů vždy

---

⁴ Mitanni byl státní útvar, který vznikl zřejmě v 17.-16. stol. př.n.l.. Jeho centrum se nacházelo na horním toku řeky Chábúr. Na konci 15. stol. př.n.l. ovládlo území Asýrie.

⁵ Pečírková, J. (2000): str. 40

⁶ Pečírková, J. (2000): str. 41

značilo rostoucí moc asyrského státu a královská titulatura rostoucí sebevědomí asyrských vladařů. Arik-dén-ili se tak označoval jako *šarru dannu*= král mocný, *šarru rabú*= král velký a *šar kiššati*= král světa.

Nástupcem Arik-dén-iliho byl Adad-nárání I. (1307- 1275 př.n.l.), který započal s expanzí na západ a ovládl tak významné obchodní cesty vedoucí podél řek Eufrat a Tigris. Opět také musel čelit horským kmenům útočícím ze severu, které ohrožovaly stabilitu severní hranice říše. Jeho nástupce Salmanassar I. (1274- 1245 př.n.l.) poprvé ve svých nápisech zmiňuje zemi Ur(u)atri⁷, která ležela na severu na území dnešní Arménie. Salmanassar ve svém nápisu popisuje střetnutí s osmi kmeny (zeměmi), které se snažily proniknout na asyrské území ze severu- „*Skály jejich mocných hor jsem překonal, dobyl jsem země Himme, Uatqun, Mašgun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri a Zingum, osm zemí i s jejich vojsky jsem přemohl; 51 jejich měst jsem zničil (a) vypálil, celé jejich jmění jsem si odnesl. Celou zemi Uruatri jsem během tří dnů podrobil Aššurovi, mému pánu. Jejich mladé lidi jsem vybral a vzal je do své služby. Uvalil jsem na ně těžký tribut pro vždy.*“⁸ V této rané fázi ale ještě nemůžeme hovořit státním útvaru, neboť jak píše sám Salmanassar, jednalo se spíše o kmenovou konfederaci. Označení Ur(u)atri tak bylo víceméně geografické.

Nástupcem Salmanassara I. byl Tukultí-Ninurta I. (1244-1208 př.n.l.), který uzavíral éru velkých panovníků. Jeho tažení směřovala opět na sever, kde se střetl se zeměmi Kutí a Ukumani. Severní hranice byla stále neklidná a vyžadovala si další a další zásahy asyrských vladařů. U Tukultí-Ninurty I. se poprvé setkáme s označením Nairi, proti kterému

⁷ Pečírková, J. (2000): str. 42

⁸ Salvini, M. (1995): str. 19- „*Die Felsen ihrer mächtigen Berge bestieg ich, ich eroberte die Länder Himme, Uatqun, Mašgun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri und Zingum, acht Länder samt ihren Streitkräften besiegte ich; 51 ihrer Städte zerstörte ich (und) setzte ich in Flammen, ihr Hab und Gut nahm ich weg. Das gesamte Land Uruatri unterwarf ich in drei Tagen Aššur, meinem Herrn. Ihre junge Leute wählte ich aus und nahm sie zu meinem Dienste. Den schweren Tribut der Berge zwang ich ihnen für immer auf*“

několikrát vytáhl. Jeho přibližnou polohu můžeme určit z nápisu Tukultí-Ninurty, který se k hranicím Nairi dostal po překročení hor Kašijari.⁹ Nairi bylo zřejmě pro Asyřany těžkým protivníkem, neboť Tukultí-Ninurta se po porážce 40 králů Nairi označuje titulem *šar mátát Nairi* (král zemí Nairi).¹⁰

Tukultí-Ninurta válčil nejen na severu, ale také na jihu, kde se střetl s odvěkým rivalem Babylónií. Tato válka byla významná zejména proto, že vůbec poprvé se spor rozhořel do takových rozměrů, že asyrský panovník dobyl a vyplenil Babylon. Do té doby to byl naprosto nevídaný čin, neboť Babylónie byla považována za kolébku celé mezopotamské kultury. Pro obě země to mělo dlouhotrvající následky, které otřásl dosavadní relativní stabilitou ve vzájemných vztazích. Následující období po tomto činu přineslo rozkol v asyrské vládnoucí elitě a snahy uzurpovat si moc na úkor krále. Po zavraždění Tukultí-Ninurty nastalo asi třicetileté období, během něhož se vystříдалo několik panovníků. Stabilitu na asyrský trůn přinesl až Aššur-dán I. (1179-1134 př.n.l.), který se soustředil na konsolidaci moci a nepodnikal žádná tažení. Jeho následovník Aššur-réša-iši I. (1133-1116 př.n.l.) zanechal větší počet nápisů, které se zabývají stavební činností a zdá se, že nepodnikal žádná tažení. Posledním významným panovníkem středoasyrského období je Tiglatpilešar I. (1114- 1076 př.n.l.). Jeho tažení byla namířena zejména na sever a severozápad proti zemi Muški a Katmuchu. Vedl tažení také proti zemi Nairi, o čemž se dovídáme z jeho královských nápisů, kde jednou hovoří o 23 a podruhé o 60 podrobených panovnicích země Nairi.¹¹ Pokud budeme hovořit o vymezení země Nairi, zdá se, že se jednalo o poměrně rozsáhlé území sahající od pohoří Taurus na východě až po jeho východní výběžky na severu Asýrie. Později se jeho území rozpadlo

---

⁹ Weidner, E. (1959): str. 4-5

¹⁰ Weidner, E. (1959): str. 11

¹¹ Salvini, M. (1995): str. 22

na menší celky a s označením Nairi se pak setkáme v souvislosti se zemí Hubuškia.¹²

---

¹² Salvini, M. (1995): str. 23

4 URARTU- FORMATIVNÍ FÁZE

V této kapitole bych chtěla hovořit o období, které by se dalo nazvat jako formativní fáze urartejského státu. Jedná se o období od poloviny 13. století př.n.l., kdy poprvé asyrský panovník Salmanassar I. zmínil označení Ur(u)atri, do poloviny 9. století př.n.l., kdy už můžeme hovořit o jednotném urartejském státu. Během těchto čtyř staletí jsme svědky rozmanitých pohybů na politické mapě Předního východu, které jsou hůře zdokumentované a souvisí s přesuny různých etnik na Přední východ. To platí i pro oblast, která později nesla označení Urartu a která v té době byla rozdrobená na menší území ovládané kmenovými náčelníky. Ke sjednocení těchto kmenových území došlo až kolem poloviny 9. stol. př.n.l., kdy se v asyrských pramenech setkáváme s názvem Urartu.

Dříve, než se budu věnovat dějinám před vznikem státu Urartu, chtěla bych pohovořit o samotném etniku Urartejců. Jak už jsem zmínila výše, o Urartejcích se poprvé dovídáme z asyrských pramenů v polovině 13. století př.n.l, kdy se s nimi poprvé střetli asyrští králové při výbojích na sever. Hovoří se o nich jako o kmenech či státech, takže lze usoudit, že se jednalo o kmenová území, která se spojila za účelem obrany proti společnému nepříteli. Jejich základnou byla zřejmě oblast mezi jezery Van a Urmija.

O původu Urartejců toho mnoho nevíme, neboť nemáme potřebné prameny hmotné či písemné. Jejich jazyk, urartejšťina, je geneticky příbuzný s churritštinou. Podle knihy A. Goetze *Hethiter, Churriter und Assyrer* vznikl urartejský stát v oblasti Vanu spojením mnoha státeků a navázal tak na tradice churritské vlády, která zasahovala až sem. Urartejský stát je tedy jakýmsi dědicem Churritů, který po nich převezme boj s Asýrií.¹³ Pro tento fakt by hovořila i zmíněná příbuznost urartejšťiny s churritštinou, ovšem naproti tomu staví argumenty W. C. Benedict.

---

¹³ Benedict, W.C.(1960): str. 100

Podle něj vznikly urartejšťina a churritština ze společného základu, ale pak se oddělily a vyvíjely se odlišně. Urartejšťina tak podle něj není jen pozdějším dialektem churritštiny, ale jedná se o dva různé jazyky. První písemné doklady urartejšťiny máme z konce 9. století př.n.l. W. C. Benedict pak na základě společných kulturní prvků Churritů a Urartejců vyvozuje, že z původního churro- urartejského etnika se v polovině 3. tisíciletí př.n.l. oddělili Churrité a odešli do oblasti Předního východu, kde se usadili v oblasti na horním toku řeky Chábúr. O několik staletí později na začátku 9. století př.n.l. pak Urartejci provedli podobnou migraci a usadili se v okolí jezer Van a Urmija.¹⁴ Pokud přijmeme tuto tezi, pak Urartejci mohli při svém příchodu převzít některé aspekty politického uspořádání od původního obyvatelstva a vytvořit tak menší politické jednotky v čele s kmenovým vůdcem. Do čela se pak probojovala lokální dynastie a sjednotila území kolem jejího centra (oblast kolem jezera Van). Vznikl pak centralizovaný stát, kterému vládli příslušníci jedné dynastické linie.

Termín Ur(u)atri, který poprvé nalézáme u již zmíněného Salamanassara I. (1274- 1245 př.n.l.) nám ale nic nevyovídá o obyvatelích, které pod toto označení zahrnul. Neříká nám nic o tom, jakým jazykem mluvili či jaké bohy uctívali. Označení Ur(u)atri tedy neodkazuje k etniku, ale ke skupině kmenů, které se nacházely v určité oblasti. Názvy kmenů, které Salamanassar vyjmenovává, se objevují i v nápisech jeho nástupců, ovšem už se pro ně nepoužívá označení Ur(u)atri. V jednom ze svých nápisů Tiglatpilesar I. (1114- 1076 př.n.l.) zmiňuje země Himme, Luha a Salua, které dříve Salmanassar označil jako „Ur(u)atri“, ale nyní je již takto neoznačuje. Zmiňuje je v souvislosti s jinými státními útvary, např. se zemí Habhi nebo Qumenu.¹⁵ Z toho se

¹⁴ Benedict, W.C.(1960), dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/595584?searchUrl=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Durartians%26gw%3Djtx%26prq%3Dqalatgat%26Search%3DSearch%26hp%3D25%26wc%3Don&Search=y&uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100904919191>, 15. 6. 2012

¹⁵ Salvini, M. (1995): str. 20-21

dá usoudit, že země pod označením Ur(u)atri nevytvořily žádný trvalejší politický svazek a spojily se pouze k obranným účelům. Z nápisů asyrských panovníků z konce středoasyrského a počátku novoasyrského období se dovídáme o jejich válečných kampaních, které často a pravidelně směřovaly na sever proti tamějším horským kmenům. Kampaně neměly za cíl natrvalo ovládnout tato horská území, ale jejich primárním účelem byl zisk tributu a zajatců. Pro obyvatele horských pásem to musela být obrovská zátěž, která se postupem času stala neúnosná. Zřejmě tak asyrský tlak přispěl k vytvoření jednotného státního útvaru, který by mohl účinněji odolávat asyrským vojskům

5 ASÝRIE V NOVOASYRSKÉM OBDOBÍ A VZNIK URARTU

Po období úpadku, který Asýrie zažívala od poloviny 11. stol. př.n.l. do pol. 10. stol. př.n.l., začala nová fáze asyrských dějin, která vyústila k vytvoření rozsáhlé říše. Toto období nazýváme novoasyrské a můžeme ho vymezit lety 900- 612 př.n.l. Prvním panovníkem, který započal svým úsilím obnovu dřívější slávy asyrského státu, byl Aššur-dán II. (934- 912 př.n.l.). Svou expanzi namířil do oblastí, které dříve patřily Asýrii, ale pak se od ní odtrhly ve chvíli jejího oslabení. Díky hospodářské krizi, která postihla Asýrii, byla ekonomika slabá a Aššur-dán ji potřeboval oživit. Expanzí na sever si chtěl uvolnit ruce pro pronikání na západ, o který mu šlo především- na západě byly obchodní stezky a úrodné nížiny. Jeho nástupcem byl Adad-nirári II. (911- 891 př.n.l.), který pokračoval v expanzi na západ, kde se střetl s Aramejci. Aramejci představovali pro Asýrii vážnou překážku, Adad-nirári musel podniknout několik tažení, aby je porazil. Zavedl nový prvek v imperiální politice, totiž obklopit Asýrii pásem vazalských států (Chuzirina, Rasappa, Til Barsip) s pevnostmi.¹⁶ Tukultí-Ninurta II. (890- 884 př.n.l.) uzavřel řadu vazalských smluv, což byl nový prvek v asyrské politice. Po Tukultí-Ninurtovi II. následuje řada silných panovníků, kteří významně přispěli k rozšíření asyrského území. Prvním z nich byl Aššurnasirpal II. (883- 859 př.n.l.), který pokračoval v expanzi na západ a opět zajišťoval klid v severních a východních horských oblastech. V jednom ze svých nápisů hovoří o zemi Nairi, k jejímž hranicím se dostal přes hory Kašijari.¹⁷ Podrobil si aramejské státy (Laké, Suchu, Bít-Adini) a vytvořil vazalské státy z Karchemiše, Chattiny, Malitije (Meliddi), Gurgu, Chindánu a z foinických měst. Aššurnasirpal vytvořil obrannou linii podél severních a západních hranic.

Salmanassar III. (858-824 př.n.l.) pokračoval v expanzivní politice svého předchůdce Aššurnasirpala II. a významně tak přispěl k rozšíření

---

¹⁶ Pečírková, J. (2000):str. 66

¹⁷ Grayson, A.K. (1976): str. 134

hranic říše zejména na západě, kde si podrobil města na foinickém pobřeží a porazil syrsko-izraelskou koalici v čele s Damaškem. Za svou poměrně dlouhou vládu podnikl 32 tažení, což je úctyhodný výkon na tehdejší dobu. Ve svých análech se zmiňuje o několika taženích proti Urartu a v prvním, třetím a patnáctém roce vlády dokonce udává jméno panovníka. Vůbec poprvé se zde setkáme se spojením názvu Urartu s jedním panovníkem. Jednalo se o jistého Aramu, o kterém ovšem nic bližšího nevíme, jen že byl protivníkem Asýrie. Nenalezly se žádné jeho nápisy, ani pozdější urartejští panovníci se o něm nezmiňují.

Salmanassar III. při svém druhém tažení proti Urartu (třetí rok vlády) popisuje dobytí Aramuovi rezidence Arsaškun(u).¹⁸ Jeho poloha zatím není spolehlivě určena, ale podle M. Salviniho se nacházel jižně nebo jihozápadně od jezera Urmija.¹⁹ Jedná se o první zmínku o královské rezidenci a lze tedy usuzovat, že organizace státu byla již rozvinutější úrovní s hlavním městem a centrální autoritou. Bohužel ale nemáme dostatek informací k rekonstrukci fungování tohoto raného urartejského státu.

Druhým jménem, se kterým se setkáme v Salmanassarových análech ve spojení s Urartu, je „Seduri, Urartejec“. V r. 832 př.n.l. ho porazil turtánu Dajján-Aššur v okolí Kara Su. O Sardurim už jsme lépe informováni, neboť se nám dochoval jeho vlastní nápis napsaný v asyrštině. Je vytesán na vápencových blocích na úpatí skály ve Vanu a obsahuje tento text: *„Nápis Sarduriho, syna Lutibriho, krále velkého, krále mocného, krále veškerenstva, krále Nairi, krále, který nemá sobě rovného, obdivuhodného pastýře, který se nebojí boje, krále, který podmaňuje ty, kteří se mu nechtějí podvolit. Sarduri, syn Lutibriho, král králů, který obdrží tribut od všech králů. Sarduri, syn Lutibriho, hovoří následovně: Přinesl jsem tyto základní kameny z města Alniunu. Postavil*

¹⁸ Vyobrazení na bráně nalezená v Balawatu.

¹⁹ Salvini, M. (1995), str.

*jsem tyto zdi.*²⁰ Jde o vůbec první písemnou památku Urartejců, která je pro nás nesmírně významná. Poprvé se setkáváme s nápisem urartejského panovníka, což nepochybně značí upevňování pozice státu a růst jeho významu. Sarduri tak může být považován za skutečného zakladatele urartejského státu.

Jak můžeme vyčíst hned z úvodu nápisu, Sarduri se označuje jako syn Lutibriho a nenavazuje tak na svého předchůdce Aramuua. Může to vést k domněnce, že Sarduri byl příslušníkem jiného rodu či kmene, který si uzurpoval moc. Mezi poslední zmínkou o Aramuovi v asyrských pramenech (r. 843 př.n.l.) a první zmínkou o Sardurim (r. 832 př.n.l.) je mezera 11 let, během které se v Urartu mohl odehrát boj o vůdčí postavení v urartejském státu, který vynesl do čela Sarduriho. Jde ovšem jen o domněnku, přesné informace nám chybí.

Při pohledu na titulaturu, jíž se Sarduri honosí, je viditelná inspirace u Asyřanů. Mimo titulu „král Nairi“ je všechny najdeme v nápisech asyrských králů, kteří předcházeli Salmanassarovi III. Z toho vyplývá, že Sarduri nebo jeho písaři znali nápisy asyrských králů a viditelně je chtěli napodobit. Cílem nápisu byla samozřejmě oslava panovníka a vyzdvižení jeho vynikajících schopností. K zaznamenání použili asyrský jazyk a klínové písmo, které přejali od Asyřanů a nadále ho používali k zaznamenávání svých skutků. Od Sarduriho nástupce Išpuiniho se pro královské nápisy začala používat téměř výhradně urartejščina.

---

²⁰ Salvini, M. (1995), str. 34- „*Inscription des Sarduri, des Sohnes von Lutibri, des großen Königs, des mächtigen Königs, des Königs der Gesamtheit, des Königs von Nairi, des Königs, der seinesgleichen nicht hat, des bewunderungswürdigen Hirten, der den Kampf nicht fürchtet, des Königs, der die zu Unterwerfung zwingt, die sich nicht ihm beugen. Sarduri, der Sohn des Lutibri, der König der Könige, der ich den Tribut aller Könige empfang. Sarduri, der Sohn des Lutibri, spricht folgendermaßen: Ich habe diese Grundsteine aus der Stadt Alniunu herbeigebracht. Ich habe diese Mauer errichtet.*“

5.1 Išpuini a utváření státnosti

S nástupem Išpuiniho nastala nová fáze urartejských dějin, kterou bychom mohli nazvat „národní“. Vyznačovala se nejen expanzí navenek, ale i vnitřními změnami. Pro období vlády Išpuiniho máme k dispozici celou řadu písemných památek, ať už se jedná o zakládací nápisy, kultovní texty, stavební nápisy či oslavné nápisy na stélách. Oproti jeho předchůdci tedy můžeme pozorovat jednoznačný posun v zaznamenávání událostí k lepšímu.

Z dochovaných textů vyplývá, že za vlády Išpuiniho získalo Urartu své typické znaky, které pak utvářely jeho politické dějiny. V titulatuře Išpuiniho se kromě obvyklých titulů, které používal jeho otec, nyní setkáme s novými elementy, které by se daly nazvat jako národní. Objevuje se poprvé odkaz k Tušpě jako hlavnímu městu, k Chaldimu jako nejvyššímu bohu urartejského panteonu a celá urartejská země se nazývá „Biainili“. Ve dvojjazyčných asyrsko- urartejských nápisech se v urartejské verzi setkáme s názvem „Biainili“ a v asyrské s názvem „Nairi“.²¹ Možná je to odkaz na starší asyrské geografické označení, které se používalo pro území severně od vrcholů východního Tauru.

Co se týče nejvyššího boha Chaldiho, v Išpuiniho nápisech se s ním setkáme vůbec poprvé. Zdá se, že až v této době se dostal do čela urartejského panteonu společně s utvářením jednoho národa. Jako nejvyšší bůh a ochránce urartejského vládnoucího rodu působil jako jednotící prvek pro urartejský lid. Jeho svatyně se nacházela ve městě Musasir, které leželo jihovýchodně od jezera Urmija. Musasir byl jakousi mezinárodní svatyní, ve které se kult boha Chaldiho udržoval už v době středoeasyrské (asi 1432- 1077 př.n.l.).²² Chaldi tedy nebyl původní urartejský bůh a stal se ochráncem Urartejců až s jejich politickým

---

²¹ Salvini, M. (1995): str. 39

²² Salvini, M. (1995): str.39-40

vzestupem. Musasir se pak dostal pod kontrolu Urartejců právě někdy v období vlády Išpuiniho.

Abychom získali úplnou představu o urartejském panteonu, je třeba jmenovat ještě další božstva, která do něj patřila. Bohem bouře a atmosférických jevů byl Teišeba a slunečním bohem byl Šiuini. Tito dva bozi byli původně z churro-urartejského kulturního okruhu a společně s Chaldim tak vytvořili nejvyšší božskou trojici. Ženský element v urartejském panteonu zastupovala bohyně Arubani (Bagbartu), která byla manželkou Chaldiho.

Išpuini nezaměřil svou aktivitu jen na vnitřní záležitosti, ale započal i s vnější expanzí. Jeho prvním cílem se staly oblasti Zakavkazska a úrodná nížina řeky Araxu. Spíše než o trvalé podmanění daného území šlo o výpravy za kořistí a zajatci. Další výpravu podnikl Išpuini na jihovýchod do regionů kolem jezera Urmija. Jako doklad jeho úspěchů nám může sloužit stéla nalezená jihovýchodně od jezera Urmija na vrchu Qalatgat, která nese jméno Išpuiniho a jeho nástupce Menui.²³ Vztyčení stély na oslavu podrobení daného území se stalo zvykem i dalších urartejských panovníků. Expanze na jihovýchod do údolí kolem jezera Urmija znamenala významný posun urartejského vlivu, který se ale pomalu začal střetávat s vlivem asyrským. Právě tyto oblasti byly pro Asyřany životně důležité, neboť jim poskytovaly přísun koní, tak důležitých pro válečná tažení. Asýrie se ale po smrti Salmanassara III. v r. 824 př.n.l. zmítala v dynastických sporech, což znamenalo oslabení státu. Po zásahu babylónského krále byl na trůn dosazen Salmanassarův syn Šamší-Adad V. (823-810 př.n.l.), který se snažil především stabilizovat situaci. Po jeho smrti vládla jeho manželka Sammuramát, neboť

---

²³ Van Loon, M. (1975), dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/544649?searchUrl=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dvan%2Bloon%2Binscription%26gw%3Djtx%26prq%3Dvan%2Bloon%2Bqalatgat%26Search%3DSearch%26hp%3D25%26wc%3Don&Search=yes&uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100904919191>, 15.6. 2012

následník trůnu Adad-nárarí III. byl ještě příliš mladý. Tato energická žena dokázala pro svého syna udržet vládu a zajistit tak pokračování otcovské linie. Po nástupu na trůn v r. 809 př.n.l. musel Adad-nárarí III. čelit nejen vnitřním problémům, ale i protiasyrské koalici v čele s Damaškem. Severosyrské a maloasijské státečky neváhaly využít každé oslabení Asýrie, aby se z jejího vlivu vymanily. Nepochybně zde můžeme najít i vliv Urartu, které takovéto koalice podporovalo. K přímému střetu s Urartu ale za vlády Adad-nárarího III. nedošlo, s tažením proti tomuto severnímu nepříteli se setkáme až za vlády Tiglatpilesara III. (745- 728 př.n.l.)

5.2 Menua a územní expanze

Urartu za vlády panovníka Menui zažívalo nevídaný teritoriální rozmach a mimo oblastí na sever a východ rozšířilo svůj vliv i na západ a jih. Urartu se v této době prokázalo jako opravdová mocnost, která mohla zdatně konkurovat Asýrii. Asyrské prameny se o Menuovi nezmiňují a musíme tak spoléhat jen na prameny urartejské (nápisy, stély).

Menua pokračoval v expanzi svého otce Išpuiniho na sever, kde si podrobil kmeny v údolí řeky Araxu a začal s jeho kolonizací. Na jihovýchodě se dostal až k oblasti Mana na druhé straně Zagru. Tato oblast byla právě zdrojem koní pro asyrskou říši, a tak urartejská expanze znamenala významné ohrožení zájmů Asýrie. Do střetu zájmů s Asýrií se dostalo Urartu i na jihu a západě, kde dosáhlo linie řeky Eufrat. Řeka Eufrat tvořila jakousi pomyslnou hranici asyrských a urartejských zájmů a její překročení tedy znamenalo potencionální konflikt.

Ze skalního nápisu nalezeného v Palu u řeky Murat Su, která je východním přítokem Eufratu, se dovídáme, že Menua si podrobil zemi

Šupa(ni) a na králi Malitije (Melid) si vynutil placení tributu.²⁴ Malitija se nacházela na horním toku Eufratu ve východním Turecku a je zřejmé, že Menuova expanze mířila i za řeku. Na jihu se hranicí mezi urartejskou a asyrskou sférou vlivu staly vrcholky Tauru a jejich východní výběžky.

Menua nebyl jen zdatný válečník, ale také stavitel a organizátor. V dobytých územích zakládal pevnosti, které měly střežit hranice říše a byly zároveň základnou pro další expanzi. Na pravém břehu řeky Araxes založil město Menuachinili, které mělo být opěrným bodem urartejského vlivu v Zakavkazsku. Dalším stavebním počinem bylo vybudování kanálu pro dopravu vody do Tušpy, který měřil přes 50 km. Tento „Menuův kanál“ se v současnosti stále používá a je ukázkou řemeslné zručnosti tehdejších stavitelů.²⁵

5.3 Argišti I.

Po smrti Menui nastoupil na trůn jeho syn Argišti I., s jehož jménem se setkáváme v asyrských pramenech z doby Salmanassara IV. (782-773 př.n.l.). V seznamech eponymů najedeme zmínky o válkách s Urartu celkem šestkrát.²⁶ Urartu se stalo pro Asýrii vážným soupeřem a v době jejího oslabení zvyšovalo svůj vliv zejména na východní a západní hranici. Argišti podnikl několik tažení těmito směry a neseťkal se s výraznějším odporem. Zdá se, jako by se role najednou vyměnily a ručička na vahách se vychýlila ve prospěch Urartu.

Z období vlády Argištiho se nám dochoval velmi významný písemný pramen, který zaznamenává události v relativní chronologii. Jde

---

²⁴ Salvini, M. (1995), str. 50

²⁵ Salvini, M. (1995): str. 56

²⁶ Salvini, M. (1995): str. 62

o nápis vytesaný do jižní strany vanské skály u vchodu do komory Horhora, který patří k nejhezčím epigrafickým památkám.²⁷ Tyto Argištiho „anály“ jsou pro nás neocenitelný zdrojem pro rekonstrukci událostí jeho vlády. V tradici zapisování událostí pro každý rok pokračoval i jeho nástupce Sarduri II. Podobné záznamy pořizovali i asyrští panovníci, takže urartejští králové to od nich zřejmě přejali.

V prvních letech vlády se Argišti zaměřil na oblasti na sever a severozápad od Urartu, kam podnikal výpravy už jeho otec. Porazil krále země Diauehi a dále kmeny ve východním Zakavkazsku (Igani, Eriahi, Uiteruhi). Získal zde bohatou kořist, která čítala nejen zajatce, ale také koně, dobytek a ovce. V další výpravě pronikl až za řeku Araxes do oblastí kolem jezera Sevan, kde porazil zemi Etiuni a její území připojil k Urartu. Tato oblast od teď byla pod trvalou kontrolou Urartu, což dokládá i založení nových měst Er(e)buni (lokalita Arin-berd u Jerevanu) a Argištichinili (lokalita Armavir).

Na západě pronikl Argišti až za Eufrat, jeho cílem se opět stala Malitija a dostal se dokonce až k zemi Tabal, která ležela v jihovýchodní Anadolii u pohoří Taurus. Tyto oblasti byly bohatými zdroji nerostných surovin (kovy, zlato, stříbro) a jejich podmanění představovalo velký přínos. V jeho stopách pak pokračoval i jeho nástupce Sarduri II. při tažení na západ a je jasné, že pro Urartu představovala v této době řeka Eufrat hranici víceméně symbolickou. Asýrie byla příliš oslabena, než aby mohla proti Urartu důrazně zasáhnout. Podnikla proti němu sice několik tažení, ale zdá se, že bez velkého úspěchu.

Expanze na jihovýchod byla zaměřena především proti zemi Mannea, která se nacházela jižně od jezera Urmija. Výpravy do této oblasti byly podnikány téměř každý rok a lze tedy usoudit, že měly za cíl spíše zisk tributu než trvalé podmanění. Zajímavostí je, že v análech

---

²⁷ Salvini, M. (1995): str. 57

Argištiho se poprvé setkáme s velbloudy jako součástí kořisti získané v pohoří Zagros.²⁸

5.4 Sarduri II. a Tiglatpilesar III.

Situace v Asýrii, která byla po smrti Adad-nárářiho III. v r. 784 př.n.l. nestabilní, se změnila s nástupem silného panovníka Tiglatpilesara III. (745-728 př.n.l.). Za jeho vlády prošla Asýrie řadou změn a dostala tak nový nádech, který ji předurčoval k postavení mocného impéria. Reformy se dotkly jak vnitřní organizace říše, tak systému správy dobytých území a samozřejmě také armády. Tiglatpilesar byl nejen zdatným vojevůdcem, ale také organizátorem a stratégem. Posílil centrální moc a pomocí sítě silnic a poštovních stanic mohl lépe kontrolovat správu podrobených území.

O válečných počinech Tiglatpilesara III. nás informují jeho každoroční souhrnné nápisy (anály), které se nám bohužel zachovaly ve velmi fragmentární stavu. Dalšími prameny pro rekonstrukci událostí jeho vlády jsou nápisy na kamenných blocích a hliněných destičkách nalezených v Kalchu, dále stéla nalezená v Íránu nebo skalní reliéf s nápisem z Mila Mergi.

Za vlády Tiglatpilesara III. došlo ke střetu asyrských a urartejských zájmů v oblasti severní Sýrie a jihovýchodní Anatólie a tento střet pak vyprovokoval tažení Asyřanů do nitra Urartu. Bylo jen otázkou času, než k takovému tažení dojde, neboť Urartu významně zasahovalo do sféry vlivu Asýrie. Urartejští panovníci podnikali tažení na západ od řeky Euphrat a vynutili si placení tributu na tamějších panovnicích. Nikdy ale

---

²⁸ Salvini, M. (1995): str. 61

nepřekročili pohoří Taurus, které se stalo jakousi nejzazší mezí jejich expanze.

Tiglatpilesarovým protivníkem byl Sarduri II., který se ujal vlády po svém otci Argištim. Zdědil mocnou říši, která se rozkládala od pohoří Taurus na západě až k pohoří Zagros na východě. Přehled jeho tažení nám podává nápis na stéle nalezené v Hazine Kapısı na severní straně vanské skály. Tyto Sarduriho „anály“ pak doplňuje ještě stéla nalezená ve Vanu, ze které se ale zachovala jen její horní třetina.

Sarduriho první válečná výprava směřovala na západ, kde porazil krále Malitije (Melid) Hilaruadu. Uložil mu placení tributu, který měl zahrnovat zlato, stříbro a dobytek. V dalších letech vlády podnikl výpravu proti zemi Urme a pak zaútočil na království Kummuch (Kommagene), které leželo na západním břehu Eufratu jižně od Malitije. Tažení se odehrálo zřejmě v r. 744 nebo v r. 743 př.n.l., neboť pro r. 743 máme v Tiglatpilesarových análech záznam o trestném tažení proti Sardurimu a jeho spojencům. Text zní následovně: *„In my third regnal year.... Sulumal of Melid, Tarhulara from Gurgum...the lands; they trusted in each other's strenght... With the power and might of Aššur my lord, with them I fought, and I defeated them...their warriors I killed (and) I filled the mountain gorges (with their corpses). My chariots...I took their...without number. In the midst of the battle Sarduri's...I seized with (my) hands. 72 950 of their...from among...In order to seize his life, Sarduri fled at night; before sunrise he quickly escaped...with a spear which pierces throats, I pursued him up to the causeway of the Euphrates, the border of his land. His bed...his proccessional chariot, the cylinder-seal around his neck, as well as his necklace, his royal chariot...many of their..., of all kinds, without number I seized from him. His horses...I took craftsmen without number. The pavilion, his royal tent, I captured...his numerous tents, within his camp, I set on fire...his bed to Ištar, queen of Ninive, I presented...“*²⁹

---

²⁹ Tadmor, H. (1994), str. 50- 53

I přes značnou fragmentárnost textu se dovídáme, že Sarduri se svými spojenci byl poražen a musel uprchnout z urartejského tábora, aby si zachoval život. Na stéle z Íránu jsou vypsány ještě další podrobnosti tohoto střetu- Mati'il z Bít Agusi³⁰ se vzbouřil proti Asýrii a porušil přísahu věrnosti, na pomoc mu přišli Sarduri z Urartu, Sulumal z Melidu a Tarhulara z Gurgumu. S touto koalicí se Tiglatpilesar střetl v provinciích Kištan a Halpi, které patřily pod království Kummuch. Po prohrané bitvě museli poražení vládcové přinést tribut vítěznému Tiglatpilesarovi v Arpadu.³¹ Stát Bít Agusi se stal asyrskou provincií v čele s guvernérem a tím měly mýt zmařeny další pokusy o vytváření protiasyrských koalic. Tiglatpilesar v dalším ze svých nápisů uvádí, že pronásledoval Sarduriho až k jeho hlavnímu městu Tušpě a uštědřil mu porážku přímo před jejími branami.³² Z nápisu vyplývá, že porážka se odehrála před branami, a tedy že Tiglatpilesar hlavní město Urartu nedobyl. Tušpa byla městem dobře opevněným a asyrský král by se musel na její obléhání dobře připravit. Navíc zřejmě podnikl tažení už v průběhu letního období a musel počítat s blížící se zimou, která by jeho vojska uvěznila v horských průsmycích. Obléhání by tedy pro něj bylo příliš časově náročné a spokojil se jen s porážkou Sarduriho vojska.

Tiglatpilesar III. donutil Urartu omezit svůj vliv v severní Sýrii a stáhnout se zpět za Eufrat. S jeho vládou tak Asýrie znovu získala převahu nad svým severním sousedem, která jí měla vydržet i za vlády Tiglatpilesarových nástupců. Další vzájemný konflikt se pak odehrál

---

³⁰ Severosyrský stát s centrem v Arpadu, v 9. a 8. stol. př.n.l. mu vládla aramejská dynastie Agusi. Mati'ilu byl synem panovníka Ataršumkiho.

³¹ Tadmor, H. (1994): str. 98- 103

³² „He became frightend of my terrible weapons and to save his life he mounted a mare and to Mount Sizir, a steep mountain range, he slipped away in the night. Sarduri of Urartu within Turushpa, his city, I enclosed and inflicted a great defeat upon him before his city gates. I fashioned my royal image, and in front of Turushpa I set it up. For a distance of 70 'double hours' march across the broad land of Urartu, from one end to the other, I proudly marched, I had no opponent.“ Tadmor, H. (1994): str. 132-135

zhruba o čtvrtstoletí později, ale dějiště se přesunulo jinam, konkrétně do oblastí kolem jezera Urmija a pohoří Zagros.

Urartu po porážce od Asyřanů muselo upustit od svého pronikání na západ od Eufratu a zaměřilo svou expanzi na východ do oblastí jižně a jihovýchodně od jezera Urmija. Zde se nacházela oblast obývaná Mannejci, která byla proslulá chovem koní. Koně byli lákavým cílem výprav urartejských panovníků a tvořili podstatnou část kořisti. Pro Asýrii byla tato oblast ale neméně důležitá a vznikla tak jakási třecí plocha mezi oběma státy.

5.5 Rusa I. a tažení Sargona II.

Na asyrském trůnu vystřídal Tiglatpilesara III. Salmanassar V. (725-722 př.n.l.), který vládl pouze krátce a soustředil se na boje s Damaškem a Samařím. V r. 722 př.n.l. pak nastoupil Sargon II., další velký panovník novoasyrského období. Za jeho vlády dosáhly vztahy mezi Asýrií a Urartu vrcholu, když Sargon II. podnikl rozsáhlou výpravu proti Urartu. O celém tažení, které Sargon podnikl v osmém roce své vlády, jsme dobře informováni díky textu ve formě dopisu, který adresoval Sargon bohu Aššurovi. Dopis není jen suchopárným výčtem podrobených zemí a získané kořisti, ale vyznačuje se velmi bohatým jazykem, který se liší od ostatních písemných záznamů válečných tažení.

5.5.1 Události předcházející tažení

Celému tažení předcházela řada událostí, které bych chtěla nastínit na následujících řádcích. Za počátek konfliktu můžeme považovat rok 719 př.n.l., kdy mannejský král Iranzu, který byl vazalem Asýrie, přišel o část svého území ve prospěch Metattiho ze Zikirtu. Tento kníže se pak spojil s urartejským králem Rusou I. a snažili se sesadit mannejského krále. Na

mannejském dvoře tak vznikly dvě strany- prourartejská (Metatti ze Zikirtu, Bagdatti z Uišdiš) a proasyrská (Aza, který byl synem Iranzua). Tyto dva tábory se střetly v bitvě na hoře Uauš, kde byl Aza zabit. Asyrský král Sargon II. pak podnikl odvetné tažení, při kterém zajal Bagdattiho a nechal ho stáhnout z kůže právě na tom místě, kde byl zabit Aza. Na Bagdattiho místo pak dosadil Azuova bratra Ullusuna, který se ovšem projevil jako nespolehlivý a jevil náklonnost k Urartu. Sargon tedy znovu vytáhl proti Manneji a tentokrát vypálil hlavní město Izirtu a dobyl další dvě města. Ullusunu ve strachu o život, aby ho nepotkal stejný osud jako Bagdattiho, raději zaplatil tribut a podrobil se asyrskému králi.³³ Část území Manneji se stala asyrskou provincií a v další části byli ponecháni proasyrští vládci.

Urartu se ale nechtělo území Manneji jen tak lehce vzdát a v r. 715 př.n.l. podnikl panovník Rusa I. tažení proti Ullusunuovi. Na mannejském území dobyl 22 pevností a učinil jistého Daiukka, který byl místodržícím mannejského krále, svým vazalem. Tento svazek ale nevydržel dlouho, neboť opět zasáhl Sargon II. a sesadil Daiukka a navíc anektoval pět urartejských provincií. Při dalším tažení dobyl mannejské knížectví Andia a ve městě Izirtu (hl. město mannejského království) dal zhotovit stélu.³⁴ Po tomto tažení na území Mannejců začal Sargon připravovat tažení proti Urartu samotnému, neboť se neustále vměšovalo do sféry asyrského vlivu a podněcovalo protiasyrské vzpoury. Pro přípravu k tažení využil Sargon informace nejen od asyrské zpravodajské služby, v jejímž čele stál korunní princ Sinacherib, ale i od svého vazala Ullusunua.

---

³³ Salvini, M. (1995): str. 77-78

³⁴ Salvini, M. (1995): str. 79

5.5.2 Sargonův popis tažení

Dopis adresovaný bohu Aššurovi má celkem 420 řádek a je rozdělen do čtyř sloupců. V první části Sargon líčí tažení proti mannejským knížectvím a přijetí tributu od vládců země Parsuaš a Médie. Ve druhé části pak dochází k bitvě na hoře Uauš s vojsky Metattiho ze Zikirtu a Rusy I., po níž následuje tažení proti Urartu. Během cesty do nitra Urartu Sargon dobývá a plení významné pevnosti a jejich okolí. Pak se obrátí s částí vojska proti Musasiru, kde se nacházela svatyně boha Chaldiho, a vyplení ho. Výčet kořisti pak zabere nejméně 50 řádek. Na konci Sargon zaznamenává Rusovo zoufalství po zjištění, že Musasir byl dobyt.

Sargon II. vytáhl z města Kalchu na jaře v r. 714 př.n.l. (v měsíci tammúzu) a překročil řeky Horní a Dolní Záb. Směřoval na východ proti mannejským knížectvím Zikirtu a Andia, která se proti němu vzbouřily. Během cesty Sargon popisuje krajinu, kterou prochází, a člověk získá pocit, jako by cestoval s ním. Vynořují se před ním vrcholky hor, které sahají až k nebi a jejichž základy jsou až v podsvětí. Dále překračují řeky a říčky, jejichž hladiny jsou vysoké a proudy dravé. Když se Sargon přiblížil k hranicím mannejského království, přišel mu král Ullusunu vzdát hold a zaplatit tribut. Součástí tributu byli samozřejmě koně, dále tažná spřežení a dobytek. Poté se Sargon obrátil na jihovýchod k zemi Parsuaš, a když tamní vládcové uslyšeli o jeho příchodu, přispěchali také se svým tributem. Společně s nimi i náčelníci Médů, takže Sargonova armáda zatím nemusela přistoupit k boji. Zřejmě úplně stačilo, aby se objevila na hranicích a panovníci raději zaplatili tribut, než aby se pouštěli do přímého střetu.

Sargonova výprava se nyní obrátila proti mannejským knížectvím Andia a Zikirtu, jehož vládce Metatti odmítl poslušnost Ullusunuovi a spojil se s urartejským králem Rusou I. Sargon tedy táhl proti Zikirtu a dobyl 12 jeho opevněných měst a další menší osady. Po tomto plenění se blížil

k hoře Uauš, na jejímž úpatí se připravoval k boji Metatti a jeho spojenec Rusa. Sargon se s nimi střetl a drtivě je porazil.³⁵ Urartejského krále obklíčil v jeho táboře a ten, aby si zachránil život, unikl před zraky vojska na klisně. Po vítězné bitvě se Sargon obrátil přímo Urartu a pokračoval v dobývání jednotlivých oblastí. V zemi Uišdiš srovnal se zemí hradby opevněných měst a ukořisti obilí ze skladišť. Pokračoval k pevnosti Ušqaja, která byla na vnější hranici Urartu. Strhl její pevné hradby, zapálil všechny domy v ní a v okolí zničil 115 osad.³⁶ Po dalším pochodu dorazil k městu Ulhu, které sloužilo jako místo odpočinku pro urartejského krále. Sargon zničil jeho hradby pomocí železných háků a trámy z jeho královského paláce si odnesl do Asýrie. Kanál, který přiváděl vodu do města, přehradil a nechal ho zanést kalem. Zničil i ovocné sady a úrodná pole kolem města, takže destrukce byla opravdu celoplošná.

Po vyplenění Ulhu protáhl zeměmi Sangibutu a Armarili a dorazil do oblasti Aiadi. Zde dobyl 30 měst a 87 osad a opět zničil okolní pole, lesy a sady. Po zničení pevnosti Uajis, která byla podle Sargona nejsilněji opevněná, se přiblížil k území jednoho z knížat země Nairi. Kníže lanzú vyšel ze svého hlavního města Hubuškia a podrobil se před Sargonem. Po této fázi tažení byl Sargon rozhodnut vrátit se zpět, ale nakonec rozhodnutí změnil a pokračoval dál. Podle textu ho k tomu přiměl Urzana, vládce Musasiru, který porušil přísahu danou bohům a nepřišel se poklonit asyrskému králi. Sargon rozdělil své vojsko, většinu poslal zpět do Asýrie a s menším oddílem (asi 1 000 mužů) se vydal na cestu do Musasiru. Nejdříve však chtěl vyzvědět, zda mu jsou bohové nakloněni, a podle příznivých znamení zjistil, že ano.³⁷ Vydal se tedy na namáhavou cestu, při které musel zdolat vysokou horu Arsiu, překonat Horní Záb a klestit si cestu zalesněnými horskými svahy. Na jejím konci ale čekala

---

³⁵ Mayer, W. (1983): str. 80- 81

³⁶ Mayer, W. (1983): str. 87

³⁷ Mayer, W. (1983) :str. 101

zasloužená odměna, dobytí města Musasiru. Musasir nebyl jen centrem kultu boha Chaldiho, ale také korunovačním místem urartejských králů. Popis korunovačního rituálu najdeme na začátku posledního sloupce Sargonova textu. Pak následuje dobytí města, obsazení paláce a deportace obyvatel. Celkem Sargon deportoval 6 110 lidí do svého tábora. Dalších několik desítek řádků jeho textu se pak věnuje výčtu kořisti, kterou získal v palácové pokladnici. Mezi získanými předměty nás zaujme socha Rusa I. s jeho dvěma koňmi a vozatajem, na které je napsáno, že s těmito dvěma koňmi a jedním vozatajem si získal nadvládu nad Urartu.³⁸ Možná byl Rusa uzurpátor a svým vlastním úsilím si získal nadvládu nad Urartu? Nebo se jedná o posměšek vůči urartejskému králi? Podle A. L. Oppenheima se může jednat buď o špatnou interpretaci původního textu, nebo o jádro delšího slavnostnějšího nápisu.³⁹ Každopádně ale asyrský král z nějakého důvodu považoval za nutné, aby se tento nápis zaznamenal.

V závěru textu je na několika řádcích vylíčeno, jak reagoval Rusa I. na zprávu, že Musasir byl dobyt. Vrhł se na zem, strhl si turban a začal si vytrhávat vlasy. Pak padl tváří k zemi a jeho srdce přestalo bít. Tak podle Sargonova textu zemřel urartejský král, poražen vojensky i psychicky.⁴⁰

Pokud bychom měli zhodnotit účel a význam Sargonova textu, pak je nepochybné, že Sargon ho dal sestavit k čistě propagačním účelům. Text byl sepsán tak, aby zaujal široké obecnstvo, před kterým byl předčítán a které mohlo bezprostředně reagovat na jeho obsah. Podle A. L. Oppenheima také tento text nahrazoval v obsahu a pravděpodobně také ve formě obvyklé ústní zprávy o každoroční kampani, které asyrský

---

³⁸ Mayer, W. (1983): str.109-111

³⁹ Oppenheim, A. L. (1960): str. 140

⁴⁰ Mayer, W. (1983): str. 111

král podával městu a jeho kněžstvu.⁴¹ Text je pro nás velmi významný, neboť nám podává neocenitelné popisy urartejských pevností a jejich zázemí. Dovídáme se z něj o krajině, ve které byly postaveny, a jak ji Urartejci obdělávali.

V krátkosti bych se chtěla ještě zastavit u Sargonova tažení do Musasiru, které bylo motivováno křivopřísežnictvím jeho vládce Urzany. Podle Sargona Urzana porušil přísahu danou bohům, za což musel následovat trest. Je tedy oprávněné se domnívat, že mezi Asýrií a Musasirem existoval smluvní vztah. Co vedlo Urzanu k porušení smlouvy ovšem není jasné. Možná v tom sehrál roli urartejský král, který se nemohl smířit s tím, že svatyně boha Chaldiho je pod kontrolou Asyřanů, a nabádal musasirského vládce, aby se přidal na jeho stranu. Na stéle nalezené v Topzawä najdeme dvojjazyčný nápis Rusy I., který byl zřejmě sestaven před r. 714 př.n.l. Můžeme tak usoudit podle toho, že se zabývá urartejským tažením do Musasiru, po kterém následovalo dobytí města a podrobení Urzany. Urartejský král vytáhl proti Musasiru proto, že mu Urzana odepřel vstup do chrámu boha Chaldiho, kde se konaly tradiční bohoslužby a přinášely se oběti. Urzana nejdříve uprchl do Asýrie, ale pak se s Rusou střetl u hory Andarutu a byl poražen. Rusa I. ho pak dosadil znovu na trůn a učinil ho svým vazalem.⁴² Tento popis událostí z urartejského pohledu nám může napovědět, čím se provinil Urzana proti asyrskému králi. Je zřejmé, že Urzana se ocitl mezi dvěma mlýnskými kameny, což vyplývalo i z polohy Musasiru na hranici mezi mocenskými sférami obou říší.

---

⁴¹ Oppenheim, A.L. (1960): str. 143

⁴² Salvini, M. (1995): str. 83

5.5.3 Vpád Kimmerijců v době vlády Rusy I.

Urartejský stát musel v době Rusy I. čelit ještě jiné hrozbě, než jakou byla asyrská armáda. Z asyrských dopisů se dovídáme, že na urartejské území pronikly kmeny Kimmerijců⁴³ a uštědřily Rusovi I. těžkou porážku. Podle dopisu od Aššur-resuwy, guvernéra Kumme, se bitva odehrála v oblasti Guriania, která byla provincií Urartu. Rusa I. byl poražen a z bitvy uprchl.⁴⁴ O velikosti porážky nás informuje další dopis, jehož počátek je zničen a není uvedeno jméno odesílatele. Při bitvě údajně zahynulo 9 urartejských guvernérů, což je poměrně vysoké číslo. Urartejský král následně uprchl z bitvy a v nastalém zmatku vojsko vyhlásilo nového krále Melartuu.⁴⁵ Vojáci zřejmě netušili, co se stalo s jejich králem, zda zahynul nebo padl do zajetí, a rozhodli se nečekat a vyhlásit na místě krále nového. Rusa I. pak potlačil toto spiknutí a dal zatknout nebo popravit hlavní viníky, což se dovídáme z dalšího dopisu Aššur-resuwy.⁴⁶ Mimo porážky od Kimmerijců tak musel urartejský stát čelit i vnitřní krizi, kterou se ovšem podařilo záhy vyřešit. Podle M. Salviniho naznačují některé indicie, že Kimmerijský vpád se odehrál buď v r. 715 př.n.l. nebo dokonce na jaře 714 př.n.l., tedy bezprostředně před Sargonovou kampaní.⁴⁷

Na následujících řádcích bych velmi krátce ráda pohovořila o Sargonově osmé výpravě, respektive o jejím průběhu z hlediska geografického. Mezi badateli, kteří se zabývali Sargonovou osmou kampaní, se během let vytvořilo několik přístupů, které nabízely různá řešení pro rekonstrukci celé výpravy. Ve svém článku *Urartian Geography*

---

⁴³ Kočovné kmeny, které přišly z oblastí severně od Černého moře.

⁴⁴ SAA 5 (1990): str. 75

⁴⁵ SAA 5(1990): str. 73- 74

⁴⁶ SAA 5 (1990), str. 74

⁴⁷ Salvini, M. (1995): str. 85

and Sargon's Eight Campaign P. Zimansky shrnuje hypotézy do tří kategorií:

1. Sargon táhl severně kolem jezer Urmija a Van, přičemž východně podél prvního a západně kolem druhého
2. Sargon pouze obkroužil jezero Urmija
3. Sargon táhl k jižnímu a západnímu břehu jezera Urmija a vrátil se do Asýrie, aniž by ho obešel.⁴⁸

V moderním bádání se v průběhu 20. století setkáme s tendencí přiklánět se postupně od č. 1 k č. 2 až k č. 3. S úplně první hypotézou přišel F. Thureau- Danguin, který ztotožnil horu Uauš s horou Sahend východně od jezera Urmija a odkaz k „moři“ považoval za zmínku o severním břehu jezera Van. Předpokládaná trasa tedy měla vést kolem obou jezer.⁴⁹ Dalším badatelům se ale navrhovaná trasa zdála příliš dlouhá, např. C. F. Lehmann-Haupt navrhoval její druhou polovinu otočit k východnímu břehu jezera Urmija a sestup k Musasiru pak Kelišinským pasem. Samotné město Musasir pak umístil v lokalitě Topzawa.⁵⁰

Další příspěvek do diskuse o Sargonově tažení přinesl, Levine, který proti návrhu Thureau-Dangina vznesl několik námitek: 1. pokud by Sargon obešel obě jezera, jistě by to zmínil, 2. hlavní město Tušpa u jezera Van není zmíněno, 3. pokud Sargon táhl tak daleko na sever a na západ znamená to, že v textu je zmíněno méně míst pro větší teritorium než v předchozí části, 4. Sargon by netáhl přes nepřátelské území bez

---

⁴⁸ Zimansky, P. (1990): str. 4, dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/544405?searchUrl=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DUrartian%2Bgeography%26acc%3Doff%26wc%3Don&Search=yes&uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=47699122825347>, 15. 6. 2012

⁴⁹ Zimansky, P. (1990): str. 4

⁵⁰ Zimansky, P. (1990): str. 4

zajištění své bezpečnosti ze stran a z týlu.⁵¹ Provincii Ajadi pak umístil k jižnímu břehu jezera Urmija a zemi Parsuaš až k nejnižnější části pohoří Zagru do té doby Asyřanům známé.⁵² Jeho navrhovaná trasa tak sice nevedla kolem jezera Urmija, ale zasahovala poměrně hluboko na jih. Rekonstruovat přesný průběh Sargonovi kampaně je velmi obtížné, neboť jediným vodítkem jsou pro nás popisy krajiny a názvy jednotlivých distriktů. Ale jako funkci tyto distrikty, v Sargonově textu zvané *nagê*, měly? Byly to administrativní celky či geografická označení? Podle P. Zimanskyho měl *nagû* spíše význam geografický. Usuzuje tak podle topografických znaků, které označují dělící linii mezi jednotlivými distrikty. Mezi distrikty Armarili a Ajadi byla dělící linií hora, mezi Ajadi a Uajais zase tři řeky. Pokud ale asyrská armáda procházela územím jednoho *nagû*, pak nejsou zaznamenány žádné přírodní překážky.⁵³ Je tedy možné se domnívat, že velikost *nagû* zřejmě nepřesahovala přes přírodní bariéry a omezovala se jen na údolí nebo rovinu.

5.6 Argišti II.

Argišti II. nastoupil na trůn po svém otci Rusovi I. patrně v r. 714 př.n.l., kdy se z asyrských pramenů dovídáme o jeho smrti. Z doby jeho vlády se nám příliš urartejských pramenů nezachovalo, a tak nám potřebné informace poskytují prameny asyrské (především královské nápisy a dopisy). Argišti II. začal s obnovou urartejského vlivu na západě

---

⁵¹ Zimansky, P. (1990): str. 5

⁵² Zimansky, P. (1990): str. 6

⁵³ Zimansky, P. (1990): str. 12

a také v severozápadním Íránu. Z nápisu Sargona II. se dovídáme, že Argišti uzavřel spojení s králem země Kummuch.⁵⁴ Následně asyrský král vytáhl proti zemi Kummuch a porazil ji v r. 709 př.n.l. O vliv v této zemi před více než třiceti lety soupeřili i Tiglatpilešar III. a Sarduri II., takže historie se víceméně opakovala. Urartu také prosazovalo svůj vliv v zemi Šubria, která se nacházela v okolí dnešního Batman Su, o čemž nás informuje jeden z dopisů zaslaných Sargonovi II. V něm ho guvernér Tušhanu informuje o nátlaku, který urartejský král vykonává na Hu-Tešuba ze Šubrie.⁵⁵ V souvislosti s tím je třeba zmínit ještě polohu dosud nejzápadněji položeného urartejského sídla, které se nachází asi 20 km východně o Erzincanu. Jde o hrad neznámého jména založený za vlády Argištiho II., který leží na vrchu Altıntepe. Podle nápisů na bronzových předmětech v hrobech princů se datace do doby Argištiho II. potvrzuje.

Jak vyplývá z dostupných pramenů, snažil se Argišti II. navázat na politiku svých předchůdců a rozšířit svůj vliv na západ od Eufratu. Jeho otec Rusa I. uzavřel spojení s fryžským králem Mitou, který ovšem přehodnotil své stanovisko a stal se spojencem Asýrie. Takže v podstatě znemožnil uplatňovat mocenské ambice Urartejců na západě. Argišti II. se tedy obrátil na východ, ovšem musel zapomenout na oblast na jih a jihovýchod od jezera Urmija, která byla od r. 714 př.n.l. pod asyrským vlivem. Podle stély Argištiho II. nalezené v okolí Sissianu se urartejský vliv rozšířil do oblasti dnešního Náhorního Karabachu v Ázerbájdžánu. Urartejci také kontrolovali spojovací cestu mezi dnešními centry Nachičevanem a Stepanakertem.⁵⁶

---

⁵⁴ Salvini, M. (1995): str. 100- „Mutallu von Kummuh, ein leichtfertiger und böswilliger Mensch, der den Namen der Götter nicht fürchtete..., vertraute auf Argišti, König von Urartu, einen Helfer, der ihn nicht retten konnte, ließ Tribut und Leistungen, die Abgabe seines Landes verfallen und hielt sein Geschenk zurück.“

⁵⁵ SAA 5 (1990): str. 23-24

⁵⁶ Salvini, M. (1995): str. 102

Argišti II. se zasloužil také o zhotovení několika staveb, založil města Argišteirdu a Argištichinili (ještě Altintepe). Podle stély z okolí Erciş také zúrodnil údolí kolem tohoto města a postavil zde zavlažovací kanály.

5.7 Rusa II.

S nástupem Rusy II. se viditelně odehrála změna v urartejské kultuře, což nám dokládají prameny písemné i hmotné. Téměř zcela chybějí válečné zprávy a setkáme s větším počtem stavebních nápisů a kultovních textů. Tato anomálie v urartejských dějinách může odkazovat k měnícím se prioritám urartejských panovníků. Změnu neprodělal však jen obsah textů, ale i jeho nosiče. Poprvé se totiž setkáme s hlínou jako psacím materiálem.

Také stavby z doby Rusy II. vykazují jisté novinky, které se u jeho předchůdců neobjevily. Ve městech se našly basreliéfy a lze vypožorovat i určité architektonické vzory pro toto období. Rusa II. byl opravdu pilným stavitelem, který tak navázal na svého stejně čilého předchůdce Menuu. Sám se označoval jako zakladatel minimálně pěti velkých měst, která jsou dnes předmětem vykopávek na lokalitách Karmir-blur, Bastam, Toprakkale, Kefkalesi a Ayanis. Při pohledu na mapu a umístění těchto lokalit je zřejmé, že Rusa se snažil obklopit urartejské území řetězcem opevněných měst, která by měla vykonávat ekonomickou i vojenskou funkci.

Rusa II. byl současníkem asyrských králů Sinacheriba (704-689 př.n.l.) a Asarhaddona (680-669 př.n.l.) a zdá se, že mezi Asýrií a Urartu panovaly dobré vztahy. Jako doklad nám může posloužit dopis krále Asarhaddona bohu Aššurovi z r. 672/673 př.n.l., ve kterém zmiňuje Rusu II. v souvislosti s dobytím země Šubria. Asyrský král po dobytí Šubrie

navrátí Rusovi všechny uprchlíky, kteří sem z Urartu utekli.⁵⁷ Zřejmě se tak stalo na základě uzavřené smlouvy mezi oběma státy, která se týkala vydávání uprchlíků a mohla mít souvislost s událostmi předchozích let. Ve Starém zákonu 2 Kr 19, 36-37 najdeme popis neblahého osudu krále Sinacheriba, který byl zavražděn svými syny Adramelekem (Arda-mulissu) a Sareserem, kteří pak utekli do země Araratu (Urartu).⁵⁸ Asarhaddon jako právoplatný králův nástupce chtěl viníky potrestat a je možné, že v této době se zrodila dohoda o vydávání uprchlíků. Urartejský král je zřejmě vypověděl ze země a tím si naklonil krále Asarhaddona.

V prvních letech své vlády se snažil Rusa II. zabezpečit severní hranici své říše a vystavěl zde nové město Teišebaini (Karmir-blur). Leželo na břehu řeky Razdan, levého přítoku řeky Araxes. Nahradilo tak staré centrum Erebuni, které založil Argišti I. jen o pár kilometrů severněji. Důvodem mohla být výhodnější poloha nového města, která lépe vyhovovala ekonomickým a správním požadavkům. V novém městě vznikla také svatyně boha Chaldiho, což nám dokládá stavební nápis.⁵⁹

Na východní hranici říše postavil Rusa II. město Bastam, které leží v dnešním íránském Ázerbájdžánu. Další města tvořila jakýsi ochranný kruh kolem jezera Van (Toprakkale, Kefkalesi, Ayanis), byla postavena na vysokých skalách s dobrým opevněním, což mohlo znamenat, že Urartu bylo vystaveno nějakému dlouhotrvajícímu nebezpečí. Rusa II. tak chtěl posílit obranu země před nepřítelem, který ale tentokrát nepřicházel z jihu. V urartejských pramenech ale nenajdeme žádnou zmínku o ohrožení Urartu a jisté vodítko nám tak může poskytnout text z doby vlády Asarhaddona (680-669 př.n.l.). V dotazu na boha Šamaše se Asarhaddon strachuje, zda Urartejci a Kimmerijci nepodniknou invazi do země

---

⁵⁷ Salvini, M. (1995): str. 104

⁵⁸ Bible (1985), str. 331

⁵⁹ Salvini, M. (1995): str. 106

Šubria.⁶⁰ Není ovšem jisté, zda byl dotaz vznesen před nebo po tažení Asarhaddona do Šubrie. Nicméně hrozba ze strany kočovných kmenů, které se vynořovaly z oblastí východně od pohoří Zagros, mohla být motivem pro reorganizaci uspořádání říše, které vidíme za panování Rusy II.

Mimo stavebních nápisů se našlo z tohoto období více textů náboženského charakteru, což může znamenat vzrůstající úlohu náboženství jako jednotícího prvku společnosti. Možná zde hrál roli pocit ohrožení a nejistoty, který vedl k většímu příklonu k duchovním hodnotám.

5.8 Závěrečná fáze urartejských dějin

O dalších panovnících urartejského státu v 7. stol. př.n.l., kteří vládli po Rusovi II., nemáme příliš informací. Většinou jsou zaznamenána jen jejich jména a popřípadě ještě jméno otce. V asyrských pramenech se setkáme se zmínkou o urartejském králi v r. 653/ 652 př.n.l., což je doba vlády krále Aššurbanipala (668-627 př.n.l.). K Aššurbanipalovi přichází poselstvo krále Rusy, aby se mu poklonilo při oslavě jeho triumfu nad Elamem.⁶¹ Zda se jedná o Rusu II. či o jeho nástupce však není jisté. Posledním urartejským panovníkem, který je zmíněn v asyrských pramenech, je Sarduri. V Aššurbanipalově zprávě o oslavě dalšího vítězství nad Elamem z r. 643/ 642 př.n.l. je zmíněno poselstvo krále Sarduriho. Sarduri vyslal posly s dary, aby vzdal hold asyrskému králi.⁶² Známe tedy dvě jména urartejských panovníků, ale o jejich

---

⁶⁰ Salvini, M. (1995): str. 107

⁶¹ Salvini, M. (1995): str. 110

⁶² Salvini, M. (1995): str. 111

následovnicích či předchůdcích se můžeme jen dohadovat. Přesné chronologické vymezení nám ztěžuje velké množství dochovaných dynastických jmen, jejichž nositelé by přicházeli v úvahu jako následníci trůnu, ale jejich pozice uvnitř vládnoucí dynastie není dosud objasněna. Z urartejských textů víme o dvou případech panovníků, kteří jistě následovali po Rusovi II. Ze stavebních nápisů nalezených v Armaviru a Arin-berdu se dovídáme o králi Rusovi, synu Erimeny. Pravděpodobně se jednalo o Rusu III.⁶³ Erimena je v urartejských textech zmíněn vůbec poprvé a můžeme se domnívat, že tak došlo k přerušení dynastické linie a nástupu nového vládnoucího rodu. Druhým panovníkem, který musel vládnout po Rusovi II., je Sarduri, syn Sarduriho. S jeho jménem se setkáváme v nápisu na bronzovém štítu z Toprakkale.⁶⁴ V 7. stol. př.n.l. tak vládli dva panovníci jménem Sarduri, ale zda vládli před Rusou, synem Erimeny, či po něm, je otázkou obtížně zodpověditelnou.

Za jakých okolností a kdy přesně došlo k zániku urartejského státu, není možné určit, neboť chybí jakékoliv prameny. Je možné, že se tak stalo nedlouho po zániku Asýrie, který se odehrál v poslední čtvrtině 7. stol. př.n.l. O konci asyrské říše nás informuje babylonská kronika, která zaznamenává dobytí jednotlivých velkých měst. Babyloňané s pomocí Médů dobyli r. 614 př.n.l. Aššur, o dva roky později padlo Ninive a poslední bašta asyrské moci Charrán byl dobyt r. 609 př.n.l.

Urartejský stát musel zaniknout nejpozději v r. 585 př.n.l., kdy proběhla válka mezi Médií a Lýdií. Médský král ovládal rozsáhlá území, která sahala až do horských oblastí kolem jezera Van. Urartejský stát tak v době médské nadvlády již určitě neexistoval a je pravděpodobné, že se rozpadl na menší celky. Jako politický celek sice zanikl, ale jeho památka

---

⁶³ Salvini, M. (1995): str. 111

⁶⁴ Salvini, M. (1995): str. 112

přetrvala v geografickém označení Uraštu, které najdeme v novobabylonských a achajmenovských pramenech.⁶⁵

---

⁶⁵ Salvini, M. (1995): str. 117

6 POLITICKÉ APARÁTY OBOU STÁTŮ

V následujících kapitolách bych chtěla seznámit čtenáře se strukturou a fungováním politických aparátů obou států, aby tak získal ucelený přehled nejen o politických činech, ale také o lidech, kteří o nich rozhodovali. V první části budu popisovat politickou strukturu státu Urartu, ve druhé pak Asýrie.

6.1 Urartu

K rekonstrukci politického aparátu urartejského státu máme k dispozici prameny ze strany urartejské (královské nápisy, dopisy, stavební nápisy, buly, tabulky), i asyrské (zejména dopisy z pohraničních provincií). Dokladů ovšem není zdaleka tolik, jako pro stát asyrský, o jehož politické struktuře jsme informováni poměrně dobře. Je to dáno hlavně tím, že oba státy se vyvíjely odlišně dlouhou dobu a za jiných podmínek. Zatímco písemné prameny z Urartu pokrývají zhruba 200 let jeho existence, asyrské prameny přibližně 1 200 let existence Asýrie.

6.1.1 Panovník

Ke konsolidaci urartejského státu došlo v průběhu 9. stol. př.n.l., kdy se v asyrských pramenech poprvé setkáváme se jménem panovníka a zmínkou o jeho hlavním městě. První královský nápis nám zanechal Sarduri, syn Lutibriho, který ho dal sepsat v asyrštině. Sarduri se také považuje za zakladatele dynastie, která Urartu vládla až do konce 7. stol. př.n.l. V jeho nápise se setkáme s titulaturou inspirovanou asyrskými předlohami, kdy se označuje jako *šarru rabú* (král velký), *šarru dannu*

(král mocný), *šar māṭ Nairi* (král Nairi), *šar kiššati* (král světa).⁶⁶ V této fázi vývoje se ještě neseťkáme s odkazem k hlavnímu městu říše či k nejvyššímu božstvu, což byl úkol až Sarduriho nástupce Išpuiniho. Za vlády Išpuiniho tak získala urartejská státnost přesnější obrysy, kdy se v královské titulatuře setkáme s označením Tušpy jako hlavního města, Chaldiho jako nejvyššího božstva a země obývané Urartejci jako „Biainili“. Pro urartejštinu je totiž označení „Urartu“ cizí a ve dvojjazyčných asyrsko-urartejských nápisech se s ním setkáme jen v asyrské verzi.

Co se týče role panovníka v urartejském státu, je nepochybné, že plnil několik funkcí. Předně to byla funkce vojenského velitele, která byla asi nejdůležitější, dále funkce administrátora a funkce strážce kultu boha Chaldiho. Když přihlédneme k tomu, jak Urartu vlastně vzniklo, není divu, že organizace vojenských jednotek hrála velkou roli. K politické konsolidaci jednotlivých území v horských oblastech kolem jezera Van došlo po několika staletích asyrského nátlaku, který přispěl ke sjednocení tamních státeků. Myšlenka společné obrany tak zřejmě stála u zrodu tohoto státního útvaru.

Panovník byl, podobně jako v jiných státech na Předním východě, nejvyšším velitelem vojska. Jak už jsem zmínila výše, v Urartu hrála armáda velmi důležitou roli. Pokud se podíváme zpět na přehled urartejských dějin, pak zjistíme, že prakticky od svého vzniku až do konce svých dějin nepřestávalo vykonávat ofenzivní politiku proti svým sousedům. Motivy k ofenzivě můžeme rozdělit do tří kategorií:

1. zajištění bezpečnosti
2. materiální zisk
3. sociální solidarita⁶⁷

---

⁶⁶ Zimansky, P. (1985): str. 50- 51

⁶⁷ Zimansky, P. (1985): str. 53

Z výše uvedených motivů byl zřejmě nejčastější ten druhý, což potvrzují např. pravidelná tažení na území Mannejců nebo proti zemi Diauhi. V seznamech kořisti se pak objevují hlavně zajatci, koně, dobytek, ovce, kozy a výjimečně velbloudi. Zdá se, že urartejský panovník měl výsadu volného nakládání s kořistí a jejího rozdělování.⁶⁸ U urartejských panovníků se také setkáme s taktikou přesídlování podrobeného obyvatelstva, která je nám známá i z Asýrie. Cílem bylo narušit soudržnost podrobeného obyvatelstva, které by jinak inklinovalo ke vzpourám, a zajistit tak klid v dané oblasti. Přesídlenci pak zapadli do mozaiky domorodého obyvatelstva a stali se loajální novému panovníkovi.

Z dostupných pramenů vyplývá, že pokyn ke svolání vojska vydával pouze král, přičemž bral ohled na rozsah a délku tažení. Podle toho pak povolal jednotlivé guvernéry, aby se shromáždili se svými jednotkami k boji. Z asyrských pramenů vyplývá, že urartejský král měl svůj vlastní kontingent, s nímž mohl podle potřeby při akutním ohrožení vytáhnout proti nepříteli i bez svolání guvernérů.⁶⁹ Zdá se tedy, že guvernéři byli veliteli jen v lokálním významu, ale při začlenění do armády podléhali rozkazu krále. Je třeba také zmínit, že urartejská armáda bojovala povětšinou mimo území svého státu, takže její ofenzivní orientace je naprosto zřejmá. Pouze třikrát se v urartejských dějinách setkáme s bojem na území Urartu, a to při tažení Tiglatpilesara III. (745-728 př.n.l.), Sargona II. (722-705 př.n.l.) a Kimmerijců. Defenzivní taktika Urartejců pak spočívala v tom, že při střetu se silnějším protivníkem se stáhli do horských pevností, které jim poskytovaly útočiště. Pevnosti byly velmi dobře opevněné a mohly odolat i dlouhotrvajícímu obléhání, o čemž se přesvědčil Tiglatpilesar III. při obléhání Tušpy. Budování pevností tak vždy patřilo k významným činům panovníka, kterým zajišťoval obranu země.

---

⁶⁸ Zimansky, P. (1985): str.

⁶⁹ Zimansky, P. (1985): str. 54

S funkcí panovníka jako hlavního správce země souvisí otázka centralizace či spíše decentralizace. V případě Urartu můžeme hovořit spíše o druhém případě. Díky rozmanitosti terénu a obtížné komunikaci mezi jednotlivými oblastmi bylo území Urartu jakýmsi konglomerátem menších celků. P. Zimansky to nazval jako „zemské souostroví“⁷⁰ Toto výstižné označení nám dává tušit, že podobná centralizace jako např. v Asýrii či Chetitské říši se zde nekonala. Tušpa byla hlavním městem státu, ale do jaké míry byla i administrativním centrem, nemůžeme podle dostupných pramenů určit. P. Zimansky tvrdí, že pokud byla Tušpa administrativním centrem, pak představovala zranitelný bod v obraně proti Asýrii.⁷¹ Navíc se nacházela na takovém místě, odkud nemohla efektivně komunikovat s ostatními částmi urartejského území. Můžeme se proto domnívat, že administrativních center bylo více, což nám mohou napovědět i nálezy tabulek a bul s královskou pečetí z Toprakkale, Bastamu a Karmir-bluru.⁷² Zejména v pozdější fázi vývoje urartejského státu (vláda Rusy II.) se vytvořilo několik center, která mohla být zároveň centry administrativními. Z výše uvedeného vyplývá, že pro jednoznačné určení Tušpy jako administrativního centra nemáme dostatek dokladů a je pravděpodobné, že administrativní struktura urartejského státu inklinovala spíše k decentralizaci.

S panovníkovou administrativní činností se setkáme překvapivě i u zcela marginálních záležitostí. Královská pečeť se našla např. na listinách o pozemkových sporech, na smlouvách o manželství, na listinách rozdělovajících určité komodity či listinách o návratech uprchlíků.⁷³ Zdá se, že škála činností, do kterých byl panovník zapojen, byla opravdu široká. Nabízet se ovšem může i jiný pohled na věc, což nám mohou doložit

---

⁷⁰ Zimansky, P. (1985): str. 9

⁷¹ Zimansky, P. (1985): str. 78

⁷² Zimansky, P. (1985): str. 80

⁷³ Zimansky, P. (1985): str. 83

nálezy z lokality Bastam. Nalezlo se zde asi 1 000 bul, které nám dokládají, že panovník měl více než jedno pečetidlo.⁷⁴ Pokud jich potřeboval více než jedno, pak se zdá, že jeho pečetidlo používali jiní hodnostáři a že tedy nemusel být osobně přítomen. Jeho pečetidlo pak mohly nést listiny rozmanitého druhu, které on sám ani nemusel číst.

Urartejský panovník byl podřízen nejvyššímu bohu urartejského panteonu Chaldimu. V tomto se nelišil od ostatních panovníků předovýchodních států. Chaldi byl bůh nejasného etnického původu a nejvyšším bohem urartejského panteonu se stal až v průběhu vlády krále Išpuiniho. Jeho zavedení jako nejvyššího boha tak zřejmě souviselo s utvářením státnosti urartejského státu. Bůh Chaldi uděloval panovníkovi legitimitu a moc a byl ochráncem vládnoucí dynastie. Panovník v jeho jménu podnikal tažení a na jeho sílu a moc se spoléhal, když mělo dojít k bitvě. Chaldi měl tedy v první řadě funkci boha války, ale setkáme se i s jeho funkcí boha plodnosti a úrodnosti. O postavení panovníka v kultovních činnostech a rituálech nemáme dostatek dokladů, pouze zmínky, že panovník přinášel Chaldimu oběti. V nápise Rusy I., který se našel na stéle v Topzawä a který pojednává o Rusově tažení do Musasiru, nalezneme zmínku, že v Musasiru pobyl 14 nebo 15 dní, během kterých přinášel Chaldimu oběti a pro obyvatele Musasiru pořádal každý den hostiny.⁷⁵ Můžeme se tedy domnívat, že šlo zřejmě o nějaký náboženský svátek, během něhož se konala řada rituálů s přinášením obětí. Další informace o kultu boha Chadiho získáme ze Sargonova popisu jeho osmého tažení, který má formu dopisu adresovaného bohu Aššurovi. Na řádcích 339-342 najdeme popis urartejského korunovačního rituálu, kterého se účastní nejen panovník, ale i jeho syn (následník trůnu). Předstoupí před boha Chadiho s obětinami (zlato, stříbro,

---

⁷⁴ Zimansky, P. (1985): str. 84

⁷⁵ Salvini, M. (1995): str. 83

cennosti) a pak jsou mu předány odznaky moci- koruna a žezlo.⁷⁶ Musasir tak nebyl pouze sídlem svatyně boha Chaldiho, ale také korunovačním místem urartejských králů. Přestože se nenacházel přímo na území Urartu, byl pro něj velmi důležitý a urartejští panovníci zde vždy uplatňovali svůj vliv.

6.1.2 Hodnostáři

V následujícím oddíle podám přehled o hodnostářích, kteří působili na panovníkově dvoře a které najedeme v urartejských i asyrských pramenech. Díky nedostatku kvalitních informací ale nemůže přesně určit povinnosti a postavení, které vůči panovníkovi měli.

Prvním v pořadí je hodnostář ^{lú}A.NIN-li. Přesný význam tohoto titulu, bohužel, neznáme, neboť se mimo Urartu nevyskytuje a nemůže ho tudíž s ničím srovnat. Diakonoff navrhuje překlad „syn ženy“, což podle něj znamená „legitimní princ“.⁷⁷ Podle P. Zimanskyho se ale z filologického hlediska nemusí jednat o znaky pro označení syna a ženy a navíc determinativ ^{lú} se podle něj nikdy neobjevuje před slovy s významem „král“ nebo „princ“ v akkadštině, ani v urartejštině.⁷⁸ Tento titul najdeme ve spojení se dvěma jmény na dvou pečetítkách, a jsou to Rusa, syn Rusy, a Rusa, syn Sarduriho. Pečetítka s těmito tituly se objevují v korespondenci, která je vedena ve jménu krále. Můžeme tedy předpokládat, že se jednalo o vysoce postavenou osobu, která měla ke

---

⁷⁶ Mayer, W.(1983): str. 103

⁷⁷ Zimansky, P. (1985): str. 85

⁷⁸ Zimansky, P. (1985): str. 85

králi velmi blízko. Je to jediný hodnostář mimo krále, který posílal a pečetil dopisy.⁷⁹

S dalším hodnostářem se setkáme v asyrských pramenech pod označením ^{lú}TURTĀNU. Asyřané tak označovali nejvyššího velitele vojsk hned po králi a použili ten samý termín k označení hodnostáře na podobné pozici také pro Urartu. Urartejšťina zřejmě výraz pro hodnostáře na takové pozici neměla. S označením TURTĀNU se setkáme v asyrském dopise, který nás informuje o porážce Urartejců Kimmerijci, po které byl zajat TURTĀNU Qaqqadānu.⁸⁰ Pro Asyřany byl zřejmě natolik významný, že uvedli i jeho osobní jméno. V urartejských pramenech se ale s titulem pro vysokého vojenského hodnostáře nesetkáme, ve vojenských souvislostech jsou zmiňováni guvernéri. Je také možné, že tuto funkci zastával někdo, kdo byl blízký panovníkovi a kdo byl ale v urartejských pramenech označován jiným titulem. Zde se může nabízet např. výše zmíněný ^{lú}A.NIN-li. Pro nedostatek informací to ale nemůžeme potvrdit.

Pro dalšího hodnostáře máme titul ^{lú}NA₄.DIB. Pokud bychom měli postupovat hierarchicky, pak ^{lú}NA₄.DIB by byl podřízen králi, ^{lú}A.NIN-li a ^{lú}NAM. S tímto titulem se setkáme pouze na hliněných tabulkách, v nápisech na kamenech ho nenajdeme. Hodnostář s titulem ^{lú}NA₄.DIB byl přímým adresátem pěti dopisů a v jednom byl uveden jako spoluadresát, což u žádného jiného hodnostáře nenajdeme.⁸¹ Co se týče významu, Diakonoff navrhuje překlad „držitel pečetě“ nebo „nosič pečetě“ podle významu jednotlivých znaků.⁸² Dopisy adresované tomuto hodnostáři se našly na dvou místech existujících současně (Bastam,

---

⁷⁹ Zimansky, P. (1985): str. 85

⁸⁰ Zimansky, P. (1985): str.86

⁸¹ Zimansky, P. (1985): str. 87

⁸² Zimansky, P. (1985): str. 87

Karmir-blur) a je možné se domnívat, že těchto hodnostářů bylo zřejmě více.

^{lú}NÍG.ŠID (^{lú}NÍG.KA₉) byl podle významu slov „účetní“.⁸³ V urartejských textech se se zmínkou o tomto hodnostáři setkáme dvakrát, jednou je v pořadí druhým adresátem dopisu nalezeného v Karmir-bluru a podruhé je součástí seznamu personálu nalezeného v Toprakkale.⁸⁴ V dopise se hovoří o počtu dobytka poslaného kamsi (text chybí), což mohla být záležitost, kterou měl účetní zaznamenat. Dopis byl nalezen v Karmir-bluru, kde nejspíše účetní také sídlil.

Hodnostář s titulem ^{lú}KÚ^{meš} (^{lú}KUG^{meš}) je znám pouze z jednoho dopisu nalezeného v Karmir-bluru. Podle Diakonoffa se dá jeho význam určit jako „muž peněz“.⁸⁵ V dopise se hovoří o návratu dcery jednoho kuchaře ke druhému kuchaři, ale peněžní záležitosti nejsou zmíněny.⁸⁶ Je tedy možné, že výklad tohoto titul byl úplně jiný, ale k tomu nemáme dostatek dokladů.

Posledním hodnostářem, o kterém zde budu mluvit, je LÚ É.GAL. Tento titul nese význam „muž paláce“ a jde pravděpodobně o obecné označení hodnostářů, kteří pracovali v paláci po boku krále. V urartejských pramenech se s tímto titulem setkáme třikrát, jednou na fragmentu nápisu a dvakrát v dopisech nalezených v Bastamu.⁸⁷

---

⁸³ Zimansky, P. (1985): str. 87

⁸⁴ Zimansky, P. (1985): str. 88

⁸⁵ Zimansky, P. (1985): str. 88

⁸⁶ Zimansky, P. (1985): str. 88

⁸⁷ Zimansky, P. (1985): str. 88

6.1.3 Správci provincií

Po přehledu hodnostářů na urartejském dvoře bych chtěla následující oddíl věnovat správcům provincií, kteří byli neméně důležití, zejména pokud šlo o válečná tažení. V urartejských a také v asyrských pramenech (dopisy z hraničních oblastí) se setkáme s jejich vojenskými jednotkami, které se shromažďují na rozkaz krále. Provincie a jejich správci tedy poskytovali králi zejména vojenské jednotky, za což jim po vítězném tažení připadla část kořisti. Guvernéri měli patrně své podřízené a spravovali jen malou oblast kolem jejich působiště.

S označením pro guvernéra provincie se setkáme v asyrských i urartejských pramenech jako s ^{lú}EN.NAM, což doslova znamená „guvernér provincie“. V asyrštině se nazývá *bēl pīchati* a začal se používat v průběhu 1. tis. př.n.l. v Asýrii. V Urartu se s ním poprvé setkáváme za vlády panovníka Menui (třetí panovník dynastie), kdy je zmíněn na stéle nalezené u Baġinu.⁸⁸ Na obou stranách se tak setkáme se stejným označením, což ale nemusí znamenat, že i jejich funkce byly stejné. Pro asyrské guvernéry a jejich postavení a činnost máme více dokladů než pro ty urartejské. O urartejských guvernérech se v asyrských pramenech hovoří zejména v souvislosti s jejich vojenskou funkcí, ale o správní funkci toho mnoho nevíme. Urartejské prameny guvernéry zmiňují jen okrajově a také většinou v souvislosti s vojskem.

Vojenské jednotky guvernéřů tvořily základ urartejské armády a podle toho, jak bylo tažení rozsáhlé, je panovník povolával. Někdy si vystačil jen se svým vlastním kontingentem, ale při náročnějším tažení povolával i určitý počet guvernéřů. Tím ale jejich povinnost nekončila, osobně museli vést své jednotky do boje. V dopisech z asyrských hraničních oblastí se pak můžeme dovědět, kolik guvernéřů padlo v boji či

---

⁸⁸ Zimansky, P. (1985): str. 90

bylo zajato, což bylo zřejmě ukazatelem velikosti porážky.⁸⁹ Asyřané tak měli velmi dobrý přehled o pohybech vojenských jednotek na území Urartu a o vítězstvích či prohrách jejich armády.

V souvislosti s porážkou od Kimmerijců, kde podle asyrského dopisu padlo 9 urartejských guvernérů⁹⁰, se nabízí otázka, kolik guvernérů bylo vlastně celkem? Byl počet padlých guvernérů pro Urartu zdrcující? Zdá se, že pokud se střet s Kimmerijci skutečně odehrál ještě před Sargonovou kampaní v r. 714 př.n.l., pak by zdrcující porážka jistě vyřadila Urartu z boje a neutkalo by se se Sargonem u hory Uauš. Můžeme tedy vyvodit závěr, že urartejských guvernérů bylo více a toto číslo lze brát jako minimum. Pokud se navíc podíváme do asyrských textů, zjistíme, že jména a posty guvernérů se neopakují.⁹¹ Může to být tedy dalším ukazatelem toho, že guvernérů bylo poměrně hodně.

O správních funkcích guvernérů nemáme příliš mnoho informací, v pramenech se zmiňují povětšinou jen jejich funkce vojenské. P. Zimansky předkládá teorii, že vedle sebe existovaly dvě oddělené pyramidy autority v každé oblasti, z nichž první byla primárně vojenská (spojená s králem přes guvernéra) a druhá více správní a soudní (fungovala přes ^{lú}NA₄.DIB a ^{lú}NÍG.ŠID).⁹² Díky této druhé pyramidě moci mohl pak král kontrolovat dění v provinciích a zabránit případně mocenskému vzestupu určitého guvernéra.

---

⁸⁹ Zimansky, P. (1985): str. 90

⁹⁰ SAA 5 (1990): str. 73

⁹¹ Zimansky, P. (1985): str. 91

⁹² Zimansky, P. (1985): str. 93

6.2 Asýrie

Po popisu urartejského politického aparátu nyní přejdu k aparátu asyrskému. Pramenů k jeho zkoumání je nepochybně více, než v případě Urartu, za což vděčíme zejména dochovaným královským nápisům a archivům. Nápis asyrských panovníků se dochoval od doby staroasyrské (asi 1950-1750 př.n.l.) až po dobu novoasyrskou (asi 900-612 př.n.l.). V novoasyrském období pak můžeme pozorovat snahu panovníků zaznamenat události pro každý rok a tyto zápisy nazýváme souhrnně „anály“. V dochovaných asyrských archivech, z nich největší a nejznámější se našel v Ninive, pak najedeme celou řadu dopisů, smluv, dekretů, a dalších pramenů, které nám poskytují neocenitelné informace o fungování asyrského státu.

Na vrcholu politického aparátu asyrského státu stál panovník, který vykonával několik funkcí. Spojoval v sobě funkci nejvyššího velitele armády, vrchního administrátora a také velekněze kultu boha Aššura. V následující části popíši jeho jednotlivé funkce a pak budu hovořit o hodnostářích, kteří působili na asyrském dvoře.

6.2.1 Panovník

V královských nápisích asyrských panovníků se setkáme s řadou titulů souvisejících s jejich funkcemi, které jsem popsala výše. Od staroasyrské doby používal panovník titul *išši'ak Aššur* (místodržitel města Aššuru/ boha Aššura), *waklum* (dohlížitel, správce) či *rubā'um* (kníže, aristokrat). S nástupem Šamší-Adada I. (1813-1781 př.n.l.) na trůn se začal používat titul pocházející z Babylonie- *šarrum* (král). V dalších obdobích vývoje asyrského státu se setkáme s tituly, které odkazují na vzrůstající sebevědomí panovníků. S růstem moci asyrského státu tak

rostla i prestižní označení asyrských vládařů. V nápisech se označují jako *šarru dannu* (král mocný), *šarru rabú* (král velký), *šar šarráni* (král králů) či *šar kiššati* (král světa). V novoasyrském období, kdy byla říše na vrcholu moci a ovládala rozsáhlá území Předního východu, se panovníci honosili tituly *šar māt Šumerim u Akkadim* (král Sumeru a Akkadu) či *šar kibrātim arba'im* (král čtyř světových stran).

Armáda hrála v Asýrii významnou roli, možná vůbec nejdůležitější. Asýrie byla státem, který byl založen ofenzivně, podobně jako Urartu. Bez dobře organizované a vycvičené armády by nikdy nemohla dosáhnout takových teritoriálních zisků jako v období svého největšího rozmachu (od Tiglatpilesara III. po Aššurbanipala). Panovník byl nejvyšším velitelem armády a osobně se účastnil všech tažení. Z asyrské historie ale známe i jednu výjimku, kdy panovník díky svému pokročilému věku nemohl již stát v čele svých vojsk. Jednalo se o Salmanassara III. (858-824 př.n.l.), který předal velení svému *turtānu* Dajján-Aššurovi.⁹³ Panovníkova přítomnost při vojenském tažení byla nutná i z toho důvodu, že jeho osoba zajišťovala přízeň bohů a tím i zdárný úspěch celého tažení. O vztahu panovníka a nejvyššího božstva budu ale hovořit v samostatné části, takže tuto otázku ponechám zatím stranou.

Před každým tažením probíhala pečlivá příprava, při které panovník využíval informace od zpravodajské služby, vazalů, vyslanců či přímo od oddílů zvědů zvaných *dajáli*.⁹⁴ Mohou nám to doložit i dopisy, které posílali guvernéri jednotlivých provincií na hranicích s Urartu. Jeden z dopisů poslal Bel-iddina Sargonovi a informuje ho, že urartejský král je na cestě do Zikirtu.⁹⁵ Jednalo se zřejmě o okamžik před bitvou u hory Uauš, kde se oba panovníci střetli.

---

⁹³ Pečírková, J. (2000): str. 69

⁹⁴ Pečírková, J. (2000): str. 148

⁹⁵ SAA 5 (1990): str. 123

Složky asyrské armády byly stejné jako u armády urartejské, tedy vozatajstvo, jezdeckvo a pěchota. Pro boj v horském terénu byly ale těžké vozy nevhodné, takže postupně začal stoupat význam jízdy. O nevhodnosti těžkých vozů se Asyřané přesvědčili právě při bojích s Urartu a od doby vlády Tiglatpilesara III. (745-728 př.n.l.) můžeme pozorovat stoupající význam jezdeckva.

Na rozdíl od Urartu, kde státní správa směřovala spíše k decentralizaci, se v Asýrii setkáme s pravým opakem. Správa asyrského státu byla vysoce centralizovaná, kdy se vše soustředilo do hlavního města, respektive královského paláce. Panovník pak stál na vrcholu celé soustavy, která zahrnovala centrální správu, správu měst, chrámů a provincií.⁹⁶ V královském paláci pak působil poradní sbor panovníka složený z hodnostářů z významných aristokratických rodin.

Centrem asyrského státu bylo hlavní město Aššur, které leželo na středním toku řeky Tigris. Bylo sídlem svatyně nejvyššího boha asyrského panteonu Aššura, která se nazývala Echursaggal-kurkurra. Aššur byl původně jen městským státem, který ovládal své nejbližší okolí, ze kterého se ovšem během několika staletí stala mocná říše. Jeho význam neupadl ani poté, co si někteří panovníci postavili nové hlavní město. Zůstal dál centrem kultu nejvyššího boha a obřadů a rituálů s ním spojených. S budováním nového hlavního města se setkáme už u panovníka staroasyrského období Šamši-Adada I. (1813-1781 př.n.l.), který se přesunul se svým dvorem do města Šubat-Enlil. V novoasyrském období pak panovníci sídlili ve městech Kalchu, Ninive a Dúr-Šarru-kén, které se nacházely severněji od Aššuru. Důvodem pro přesunutí hlavního města jinam mohla být výhodnější poloha nového města, která lépe vyhovovala požadavkům správním a ekonomickým.

---

⁹⁶ Pečírková, J. (2000): str. 102

Funkce panovníka v kultovní sféře byla spojena s královskou ideologií asyrského státu. Podle ní byla instituce království božského původu, která sestoupila z nebes, což nám dokládá Sumerský královský seznam.⁹⁷ Panovníkovi je svěřen úkol, aby jako zástupce celé společnosti pečoval o blaho bohů a zároveň se staral o její správný chod a rovnováhu. Měl na svých bedrech osud celé společnosti, protože pokud by nedokázal dostát svým povinnostem, následovala by pohroma. Zastával funkci velekněze boha Aššura (*šangû Aššur*), s čímž souvisela povinnost přinášet pravidelné oběti a účastnit se rituálních obřadů. Další z panovníkových povinností bylo pečovat o příbytky bohů. V královských nápisech se tak už ve staroasyrském období setkáme s popisy stavby či přestavby chrámů.

6.2.2 Hodnostáři

Hodnostáři tvořili poradní sbor krále a spolu s ním se podíleli na chodu státu. O funkcích a povinnostech jednotlivých hodnostářů jsme informováni nepoměrně lépe než v případě Urartu, zejména díky korespondenci a administrativním záznamům. Tito vysocí úředníci pocházeli z významných aristokratických rodin (*rabáni*), které byli panovníkovi loajální. Jejich funkce jim poskytovala řadu privilegií (podíl na kořisti), ale také povinností vůči panovníkovi. Při asyrském korunovačním rituálu skládali vysocí hodnostáři odznaky své moci ke královým nohám a tím dávali najevo svou podřízenost.⁹⁸

---

⁹⁷ Sumerský královský seznam, dostupný na: <http://www.livius.org/k/kinglist/sumerian.html>, 18. 6. 2012

⁹⁸ Pečírková, J. (2000): str. 110

Panovník zastával úřad *līmu*⁹⁹ rok po nástupu na trůn (od středoasyrského období) a vysocí úředníci následovali po něm. Patřil mezi ně *turtānu* (vrchní velitel vojska po panovníkovi), *nāgir ekalli* (palácový herold), *rab šāqê* (vrchní číšník), *rab ša-rēši* (vrchní eunuch), *sukkallu* (vezír), *masennu* (vrchní pokladník) a *sartinnu* (vrchní soudce).

Turtānu následoval v eponymátu zpravidla hned po panovníkovi. V novoasyrském období, kdy byla míra asyrské expanze nejvyšší, se setkáme dokonce se dvěma *turtānu*. Sargon II. v jednom ze svých nápisů uvádí, že podrobené území země Kummuhi přídělil svému levému *turtānu*.¹⁰⁰ Pravý *turtānu* spravoval provincii na severozápadě s centrem v Charránu (nebo Til-Barsipu). O podílu na tributu nás informuje dopis adresovaný Sargonovi II. od jeho korunního prince Sinacheriba, kdy *turtānu* figuruje na pátém místě a získává celkem 20 min stříbra, 15 tóg a 10 tunik.¹⁰¹ Nejznámějším nositelem tohoto titulu byl zřejmě Dajjān-Aššur, který byl *turtānu* za vlády panovníka Salmanassara III. (858-824 př.n.l.). Podle nápisu na Černém obelisku vedl tažení v letech 832, 831, 829 a 828.¹⁰²

Hodnostář s titulem palácového herolda (*nāgir ekalli*) vykonával funkci, která je obtížně definovatelná. Jeho tradiční úloha při ceremoniích byla role hlasatele. Vcházel do sálu ještě před panovníkem a líbal zem u jeho nohou. Pak si stoupl ke dveřím se standartou a vyvolával.¹⁰³ Palácový herold byl správcem provincie se strategickou polohou na severovýchodní hranici (hranice s Urartu). Její centrum se nacházelo na řece Horní Záb. O vojenských aktivitách palácového herolda jsme

⁹⁹ Līmu= úřad ročního eponyma, rok byl pojmenován jeho jménem. Jde o specifický asyrský způsob datování, který je znám od staroasyrského období.

¹⁰⁰ SAAS XI: The King's Magnates, str. 111

¹⁰¹ SAA 1 (1987): str. 35- 36

¹⁰² SAAS XI: The King's Magnates, str. 108

¹⁰³ SAAS XI: The King's Magnates, str. 163

informování především z doby Sargona II. (722-705 př.n.l.), kdy byla jeho provincie strategickou základnou v bojích s Urartu. Palácový herold měl přehled, co se děje za jeho hranicemi, což nám dokládá i jeden dopis od Urda-Sína. Ten informuje palácového herolda o vpádu Kimmerijců na urartejské území.¹⁰⁴ Palácový herold je také zmiňován často jako dodavatel koní, s čímž zřejmě souvisela poloha jeho provincie na hranici s územím Mannejců.

Úřad vrchního číšníka (*rab šāqê*) byl v řadě eponymů většinou na čtvrtém místě. Mezi jeho povinnosti patřilo podávat panovníkovi číši při slavnostních příležitostech. Kromě toho byl vrchní číšník také správce provincie, která se nacházela na severní hranici s Urartu (zřejmě v oblasti hor Kašijari). Takže podobně jako provincie palácového herolda, byla za vlády Sargona II. na strategickém místě.¹⁰⁵ Podle několika zmínek můžeme usoudit, že vrchní číšník měl svůj vlastní kontingent, se kterým se mohl zúčastňovat tažení mimo svých hranic.

Hodnostář *rab ša-rēši* (*vrchní eunuch*) patřil do nejužšího okruhu kolem panovníka, což nám dokládají typy pramenů, ve kterých je zmíněn (např. Vinné seznamy, granty).¹⁰⁶ Díky svému blízkému postavení vůči panovníkovi nebyl správcem žádné provincie. Ve vojenské hierarchii zastával významný post velitele královské gardy (*kisir šarri*).¹⁰⁷

Podle pramenů z novoasyrského období v sobě funkce vezíra zahrnovala 2 složky- soudní a reprezentativní. *Sukkallu* byl vysokou soudní autoritou, která často spolupracovala s vrchním soudcem (*sartinnu*). Jako reprezentant královské moci pak působil v Babylónii, což nám dokládají babylonské dopisy adresované buď jemu, nebo

---

¹⁰⁴ SAA 5 (1990): str. 109

¹⁰⁵ SAAS XI: The King's Magnates, str. 163

¹⁰⁶ SAAS XI: The King's Magnates, str. 163- 164

¹⁰⁷ SAAS XI: The King's Magnates, str. 163

panovníkovi.¹⁰⁸ Během vlády Sargona II. je vezír zapojen vojenských operací proti Merodach-baladanovi z kmene Bít Jakín.¹⁰⁹ Při válkách s Urartu je vezír umístěn na hranici naproti urartejským guvernérům v Hardě, aby shromažďoval informace o pohybech Urartejců.¹¹⁰

Hodnostář s titulem *masennu* (vrchní pokladník) držel dohled nad stavbou královských měst (Dúr- Šarru-kén) i jiných staveb na území říše. Osobně dohlížel na transport drahých kovů a kamenů, které se dovážely z různých koutů říše.¹¹¹ Z období vlády Sargona II. máme doklady o tom, že byl správcem provincie na hranicích s Urartu a osobně se účastnil bojů. Vrchní pokladník Tab-šar-Aššur vedl se Sargonem bohatou korespondenci (asi 40 dopisů), v níž ho informuje o nejrůznějších záležitostech (transport kovů, dřeva, materiálu).

S hodnostářem *sartinnu* (vrchní soudce) jsme se již setkali v souvislosti s vezírem (*sukkallu*), a to díky jeho postavení v soudnictví. Společně tvořili nejvyšší soudní instance, které zastupovaly panovníka v právních záležitostech. Podle dostupných pramenů se zdá, že *sartinnu* nebyl správcem žádné provincie a neměl ani vlastní vojenské jednotky.

Výše uvedení hodnostáři tvořili nejužší kruh kolem panovníka a byli jeho poradním sborem. Z tohoto postavení jim vyplývala řada privilegií a nepochybně se jednalo o muže velmi mocné a bohaté. Mimo administrativních funkcí měli i funkce vojenské a někteří měli dokonce své vlastní oddíly. V případě tažení proti nepříteli se osobně účastnili tažení po boku panovníka. S jejich správní funkcí byla spojená správa provincií,

---

¹⁰⁸ SAAS XI.: The King's Magantes, str. 165

¹⁰⁹ SAAS XI: The King's Magnates, str. 103

¹¹⁰ SAAS XI: The King's Magnates, str. 156

¹¹¹ SAAS XI: The King's Magnates, str. 161

které získávali od panovníka. Z těchto provincií jim plynuly nemalé příjmy a u některých hodnostářů se setkáme se stavbou jejich vlastního paláce (např. v Megiddu, Guzaně, Kalachu), což ukazovalo na jejich značné jmění. Pro panovníka mohl takový hodnostář snadno představovat hrozbu, neboť tím ohrožoval jeho svrchovanost. V průběhu asyrské historie se setkáme s několika případy, kdy si vysoký hodnostář nechal dokonce zhotovit stélu. To indikovalo oslabení panovnické moci a slabou centrální správu.

Funkce správce provincie sice zajišťovala pravidelné příjmy, ale také s sebou nesla řadu povinností. Z provincie se musely odvádět dávky do centra říše, na jejichž správné odvedení dohlížel správce. Dále měli správci povinnost shromáždit vojenské jednotky v případě ohrožení a osobně se s nimi účastnit tažení. Při zahájení královské stavby pak správci provincií dopravovali materiál potřebný ke stavbě (dřevo, kameny, kovy).

7 ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo popsat politické vztahy mezi Asýrií a Urartu od 13. do 7. století př.n.l. Toto období jsem zvolila proto, že jsem chtěla zmapovat i situaci, která předcházela politické konsolidaci urartejského státu, která se odehrála v polovině 9. století př.n.l. Po této konsolidaci, kdy se z kmenové konfederace vytvořil státní útvar, se Urartu naplno zapojilo do regionální politiky. Na severní hranici tak Asýrie získala vážného konkurenta. Je pravdou, že k jeho vzniku sama přispěla, neboť během období od 13. do 9. století př.n.l. podnikala pravidelná tažení, která znamenala pro tamější horské kmeny obrovskou zátěž. Bylo jen otázkou času, než se sjednotí pod vládou jedné dynastie a vytvoří politický celek.

Po vzniku Urartu se v asyrských pramenech setkáme s téměř pravidelnými zmínkami o vzájemných konfliktech. Urartu totiž významně zasahovalo do mocenské sféry asyrské říše, a to zejména na západě (severní Sýrie a jihovýchodní Anatólie) a na východě (oblasti jižně a jihovýchodně od jezera Urmija). Jako vyvrcholení vzájemných kontaktů bylo pak tažení Sargona II., které se nám zachovalo ve formě dopisu adresovaného bohu Aššurovi.

Po tomto tažení následovala fáze trvající asi 100 let, během které máme doklady dokonce pro to, že oba státy spolu vycházely na dobré úrovni. Zřejmě to bylo zapříčiněno i tím, že oba měly trochu jiné starosti. Z východních íránských stepí se právě během 7. století př.n.l. začaly vynořovat kočovné národy, které pro oba státy znamenaly hrozbu. Právě tyto kočovníci pak způsobily pád Asýrie a zřejmě také Urartu.

Na závěr své práce jsem věnovala kapitolu politickým aparátům obou států, které zajišťovaly jeho chod. V obou případech jsem zmínila funkce panovníka a pak funkce jeho hodnostářů. Funkce panovníka jsem rozdělila do tří sfér- vojenské, administrativní a kultovní.

8 SHRNU TÍ

Práce měla za cíl přiblížit a popsat politické vztahy mezi Asýrií a Urartu v průběhu od 13. do 7. století př.n.l. Od prvních zmínek v asyrských pramenech o území Ur(u)atri, přes vytvoření státního útvaru s názvem Urartu až po jeho zánik, který se odehrál přibližně na konci 7. století př.n.l. Politické vztahy jsou rekonstruovány na základě pramenů primárních a sekundárních, z nichž ovšem více je jich k dispozici pro stát asyrský.

Asyrský stát v době vzniku Urartu (kolem pol. 9. století př.n.l.) zažíval svůj opětovný rozmach, kterému předcházela doba nestability a slabých panovníků. Asýrie vstoupila do nové etapy svého vývoje, kdy se z ní stala mocná říše. Na severu jí ovšem vyvstal povážlivý soupeř v podobě urartejského státu, který se záhy začal vměšovat do její mocenské sféry. Ze vzájemného soupeření pak docházelo ke střetnutím vojenským, která jsou nejčastěji zaznamenána v dostupných pramenech.

Vzájemné vztahy se neprověřovaly jen bojem, ale v průběhu 7. století př.n.l. máme doklady o přijímání poselstev a výměně uprchlíků. Na konci 7. století př.n.l. pak vpád kočovníků z východu podlomil stát asyrský a možná o něco dříve či později i stát urartejský.

9 ZUSAMMENFASSUNG

In meiner Diplomarbeit habe ich die politische Beziehungen zwischen den Staaten Urartu and Assyria in der Periode von dem 13. bis zum 7. Jahrhundert vor Christi beschrieben. In dem ersten Teil habe ich die mittelassyrische Periode beschrieben, in der der Staat Urartu noch nicht entwickelt war, und diese Periode kann man die Vorbereitungsphase nennen. Nach der politischen Konsolidation in Urartu wurde dieser Staat zum politischen Rivale des neuassyrischen Reiches geworden. In der neuassyrischen Periode dann waren zwischen diesen Mächten verschiedene Konflikte, die in den Grenzgebieten stattgefunden haben. Den Höhepunkt in seinen Beziehungen hat der Feldzug Sargons II. von Assyrien vorgestellt. In der letzten Periode nach dem Feldzug waren die Beziehungen zwischen diesen Mächten ganz gut und freundlich. Der Untergang des assyrischen Reiches ist am Ende des 7. Jahrhundert vor Christi nach dem Einfall der Wanderstämme gekommen. Dann ist auch der Staat Urartu zum Ende gekommen. Es kann man sagen, dass die beiden Staaten in einem Zeitpunkt aus der politischen Landkarte verschwunden haben.

10 SEZNAM LITERATURY

Bible, Praha 1985, Ekumenický překlad

Grayson, A. K.: *Assyrian Royal Inscriptions. Part II*. Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1976

Leicková, G.: *Mezopotámie: Počátky měst*. Praha, BB ART 2005

Mayer, W.: *Sargons Feldzug gegen Urartu*. in MDOG 115, 1983

Pečíková, J.: *Asýrie. Od městského státu k říši*. Praha, Academia 2000

SAA 5: Lanfranchi, G. B.- Parpola, S. : *The Correspondence of Sargon II. Part II*. Helsinki University Press, Helsinki 1990

SAA 1: Parpola, S. : *The Correspondence of Sargon II. Part I*. Helsinki University Press, Helsinki 1987

SAAS XI: Mattila, R.: *A King's Magnates: A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*. Helsinki University Press, Helsinki 2000

Salvini, M. : *Die Geschichte und Kultur der Urartäer*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1995

Tadmor, H. : *The Inscriptions of Tiglath-pileser III*. Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities 1994

Weidner, E.: *The Inschriften of Tukulti-Ninurtas I. und seiner Nachfolger*. Graz 1959

Zimansky, P.: *Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State*. Chicago, The Oriental Institute of the University of Chicago 1985

Internetové zdroje:

Benedict, W.C.: *Urartians and Hurrians*. in JAOS 80, 1960,
dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/595584?searchUrl=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Durartians%26gw%3Djtx%26prq%3Dqalatgat%26Search%3DSearch%26hp%3D25%26wc%3Don&Search=yes&uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100904919191>

Oppenheim, A.L.: *The City of Assur in 714 B.C.* in JNES 19, 1960,
dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/543904?searchUrl=%2Faction%2FdoAdvancedSearch%3Fq0%3DThe%2Bcity%2Bof%2BAssur%26f0%3Dall%26c1%3DAND%26q1%3D%26f1%3Dall%26wc%3Don%26Search%3DSearch%26sd%3D%26ed%3D%26la%3D%26jo%3D&Search=yes&uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100905016471>

Van Loon, M.: *The Inscription of Ishpuini and Menua at Qalatgah*. in
JNES 34, 1975, dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/544649?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=47699122774127>

Sumerský královský seznam dostupný na:
<http://www.livius.org/k/kinglist/sumerian.html>

Zimansky, P.: *Urartian Geography and Sargon's Eight Military Campaign*. in JNES 49, 1990, dostupné na:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/544405?searchUrl=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dau%253A%2522Paul%2BZimansky%2522%26wc%3Don&Search=yes&uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=56298429093>

